

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

імені ІВАНА ФРАНКА

Факультет культури і мистецтв

Кафедра музичного мистецтва

**"ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ"**

Виконала:

Студентка ОР «Магістр»,

групи КМОМ-21с

Спеціальність 014.13 Середня освіта

(Музичне мистецтво)

Василишин М. М.

Науковий керівник:

кандидат мистецтвознавства,

доцент, в.о. завідувача кафедри

музичного мистецтва

Салдан С. О.

Рецензенти:

кандидат мистецтва,

доцент кафедри історії музики

ЛНМА імені Миколи Лисенка

Антонюк І. В.

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

ЛНУ імені Івана Франка

Величко О.Б.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Розділ I. МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1.Гра як багатфункціональний інструмент розвитку особистості.....	10
1.2.Психологічні аспекти розвитку особистості дитини в контексті процесуальності музично-дидактичних ігор.	20
Розділ II. МУЗИЧНО-ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ФЕНОМЕН.....	34
2.1. Розвиток музично-естетичного сприймання дітей засобами музично-ігрової діяльності.	34
2.2. Музично-дидактичні ігри як засіб розвитку музичних здібностей молодших школярів.....	45
Розділ III. ВИДИ, ФУНКЦІЇ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР.....	58
3.1. Сюжетні ігри, як один з методів музичної дидактики.....	58
3.2. Народні ігри, як засіб естетичного та фізичного виховання.....	69
3.3. Сучасні музично-дидактичні ігри.	76
Висновки	80
Список використаної літератури.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження:

Одним з основних завдань комплексного розвитку дитини є формування музичної культури, зокрема розвиток музичних здібностей, основи яких закладаються у ранньому віці. Зміст музичного виховання, визначений Законом «Про освіту», спрямований на виховання в дітей чуйності, інтересу і любові до музики, розвиток емоційної відкритості до неї, а також залучення до різних видів музичної активності, таких як слухання музики, спів, музично-ритмічні рухи, гра на дитячих інструментах. Це сприяє загальному розвитку музичних здібностей дитини і формуванню її творчого потенціалу.

У сучасній педагогіці все більшого значення набуває естетичне виховання, яке сприяє формуванню гармонійної особистості молодших школярів. Особливо важливою в цьому процесі є ігрова діяльність, що виступає ефективним інструментом для розвитку соціокультурних, громадянських та мистецьких компетентностей. Вона не лише допомагає дітям формувати естетичну свідомість, але й виховує моральні якості, стимулює творчу активність і розвиває здатність сприймати мистецтво на емоційно-ціннісному рівні.

Музично-естетичне виховання займає особливе місце у системі початкової освіти, адже саме на уроках музики діти вчаться слухати, співати, виконувати музично-ритмічні рухи та розкривати свої творчі здібності. Через ігрові форми роботи, такі як пісенні імпровізації, танцювальні рухи, сценічні образи, учні не лише активно взаємодіють із мистецтвом, а й розвивають музичний смак та естетичні уявлення. Використання наочності та асоціативних зв'язків між звуками музики та довкілля сприяє кращому розумінню музичних структур та їх інтеграції у світовідчуття дитини.

Повернувшись на початок 80-х років ХХ ст. ми бачимо що, музично-ритмічні рухи були знову введені до шкільної програми (уперше вони

були включені до програми навчання ще у 20-ті роки ХХ ст.). Ця форма музичних занять спрямована на пластичне вираження особливостей музики, яка звучить у класі.

Ідеї про виховно-дидактичну роль гри висловлювали ще філософи і педагоги давнини. Так, Я. А. Коменський у своїй роботі « Велика дидактика», вважав гру природним способом навчання дитини, а Ж.-Ж. Руссо бачив у ній засіб для вільного розвитку особистості.

У ХІХ столітті Й. Г. Песталоцці, Ф. Фребель, Ф. Шиллер підкреслювали важливість гри для всебічного розвитку дитини.

У ХХ столітті зарубіжні психологи та педагоги В. Акслайн, К. Гросс, К. Левін, Дж. Мід, М. Монтессорі, Г. Спенсер, Я. Корчак детально досліджували соціально-культурне значення гри, її роль у розвитку особистості та соціалізації дітей. Вони підкреслювали, що гра – це не просто розвага, а спосіб освоєння соціальних норм і цінностей.

Українські педагоги, серед яких В. О. Сухомлинський, С. Ф. Русова та інші, наголошували на особливій ролі ігрової діяльності у вихованні молодшого покоління. В. О. Сухомлинський у своїй праці «Серце віддаю дітям» називав гру джерелом дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень, акцентуючи на її здатності виховувати любов до краси, праці, доброти та товарищкості.

Сучасні українські дослідники, такі як Л. О. Масол, Н. Бібік, В. Бондар, продовжують розглядати гру як унікальне середовище для гармонійного розвитку дитини, наголошуючи на її значенні для сенсорного, емоційного й естетичного виховання. Залучення ігор до навчального процесу створює можливість для формування в учнів здатності до самоконтролю, закріплення набутого досвіду та розвитку естетичних компетентностей. З огляду на потребу сучасного суспільства в гармонійно розвинених особистостях, здатних зберігати культурну спадщину й інтегруватися у світовий простір, дослідження психологічних і педагогічних аспектів естетичного виховання молодших школярів у контексті ігрової діяльності є надзвичайно актуальним.

Об'єктом дослідження є психолого-педагогічний процес естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження - музично-ігрова діяльність як педагогічний інструмент для гармонійного розвитку дитини та формування її естетичного світогляду.

Мета даної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей застосування музично-дидактичних ігор як поліфункціонального інструменту музично-естетичного розвитку школярів молодшого шкільного віку.

Відповідно до мети дослідження, поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати методичні засади естетичного виховання молодших школярів через ігрову діяльність на основі українських та зарубіжних досліджень.

2. Розглянути музично-дидактичні ігри як засіб розвитку музичних здібностей молодших школярів.

3. Визначити педагогічні умови та методи організації ігрової діяльності, які сприяють ефективному вихованню.

4. Дослідити вплив ігрової діяльності на формування естетичних компетентностей та творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку.

Методи дослідження включають в себе аналіз наукових джерел, спостереження, порівняльний аналіз, комплексний метод - для узагальнення аналітичного матеріалу.

Науковою новизною дослідження є комплексний підхід до вивчення ролі **музично-ігрової діяльності**. Розкрито специфіку впливу інтеграції музичного та театрального мистецтва в ігровий процес на розвиток емоційно-ціннісного ставлення учнів до мистецтва. Обґрунтовано значення гри як педагогічного інструменту для соціалізації, виховання естетичного смаку та формування гармонійної особистості.

Практичне значення полягає в розробці психолого-педагогічних підходів до організації ігрової діяльності, спрямованої на естетичне виховання молодших школярів.

Апробація результатів дослідження: виступ на II Міжнародній науковій конференції «Мистецтво у кризові періоди: навчання і терапія», (17 жовтня 2024 р. м. Львів). Доповідь «Вплив мистецтва на розвиток стресостійкості у дітей під час воєнного періоду».

Структура роботи: робота складається зі Вступу, 3 розділів, Висновків, Списку використаної літератури. Обсяг магістерської роботи становить 87 сторінок.

РОЗДІЛ І

МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Гра як багатофункціональний інструмент розвитку особистості

Без сумніву, гра є фундаментом людської культури, адже, заглиблюючись в історію розвитку суспільства, ми завжди знаходимо її численні форми та прояви. Від найдавніших цивілізацій і до сьогодні гра постає важливою частиною людського життя, відображаючи його найголовніші цінності та прагнення.

У дорослому житті гру часто розглядають або як продовження дитячої з певною зміною акцентів, або як ностальгічне нагадування про безтурботний час дитинства. При цьому дослідники дорослої гри часто намагаються знайти в ній витоки або паралелі з дитячими іграми, що формує своєрідний міст між дитячою і дорослою свідомістю. Незважаючи на це, теорія дорослої гри ще не отримала настільки глибокого опрацювання, як теорія дитячої, залишаючи широке поле для наукових досліджень і аналізу.

В архаїчних суспільствах ігрова реальність нерідко мала сакральне значення і навіть була важливішою за повсякденну дійсність. Наприклад, у Стародавньому Китаї існувало переконання, що музика, танці й ритуальні змагання забезпечують порядок у світі, оберігаючи його від хаосу. Подібна роль ігор була й у Стародавній Греції, де під час спортивних змагань призупиняли будь-яку іншу діяльність, у тому числі й військові дії, оскільки порушення ігрових правил розглядалося як порушення гармонії буття.

Гра є настільки універсальним явищем, що її сутність може зрозуміти кожна людина, навіть якщо в її мові немає спеціального терміну для цього. Її неможливо заперечити чи знецінити — вона є природною і фундаментальною

складовою культури та взаємодії між людьми. Багато важливих соціальних процесів, таких як судові засідання, вибори, дипломатичні зустрічі, захист дисертацій, є не лише серйозними формальностями, а й своєрідними "іграми" з правилами, які створюють рамки та ритуали для міжособистісних взаємодій.

Зв'язок гри з творчістю визнавався ще в XIX столітті, коли перші психологічні дослідження розглядали естетичну діяльність як продовження архаїчних пісень і танців. Уже в ранньому дитинстві творчі процеси, що згодом розвиваються в мистецтві, найкраще виражаються через гру. Французький психолог Т. Рібо стверджував: "Гра є широким поняттям, яке охоплює і естетичну діяльність; таким чином, творчість є однією з форм гри". Він вважав, що людині властиві вроджені інстинкти, які проявляються в творчості: спершу вони розвиваються через гру, а потім — у мистецтві. Визначальними характеристиками інстинкту творчості, за думкою психолога, є інтуїція, здатність до гри, безкорисливість і прагнення до задоволення (гедонізм). [58, 167].

Варто звернути увагу на актуальні дослідження в галузі психології творчості, які підтверджують і доповнюють думки Рібо. Сучасні науковці, такі як Дж. А. Роджерс та К. І. Соєр, підкреслюють, що гра є ефективним методом для розвитку креативного мислення у дітей, а також важливим інструментом у творчих пошуках дорослих. [77], [78].

Багато авторів вказують на те, що творчий процес, подібно до гри, є безкорисливим і інтуїтивним за своєю природою, створюючи умови для експериментів та інноваційних підходів до вирішення завдань. Отже, гра продовжує відігравати ключову роль у креативних процесах, незалежно від віку людини.

Якщо в дитячому віці гра є основним засобом пізнання світу і розвитку навичок, необхідних для подальшого життя, то і в дорослому віці вона зберігає свою значущість, сприяючи інтуїтивному мисленню, емоційному розвитку та творчому самовираженню.

Гра для дітей є багатofункціональним інструментом розвитку, який охоплює аспекти соціалізації, навчання спілкування, виховання, відпочинку, задоволення і компенсації. Завдяки грі діти створюють власний уявний світ, який, попри всю свою вигаданість, сприймається ними з повною серйозністю. Діти чітко розрізняють вигадану реальність та дійсність, і знаходять матеріальні опори в реальних предметах, що слугують основою для ігрових образів та ролей. У грі дитина отримує унікальну можливість бути незалежною, вільною, могутньою, розвиваючи при цьому свою фізичну, емоційну, інтелектуальну та естетичну сфери.

Одним з ключових аспектів гри, як зазначають сучасні дослідники, є її здатність формувати музичні й естетичні здібності дітей. Вже з раннього віку знайомство з музичними іграми сприяє розвитку почуття ритму, такту, музичного слуху та пам'яті. Музика, яка супроводжує гру, збуджує інтерес і підтримує високий емоційний тонус дітей, сприяючи їхній активній участі у процесі. Такі ігри не лише піднімають настрій, але й збільшують рівень рухової активності, що позитивно впливає на фізичний розвиток і загальне здоров'я дітей.

Гра є важливим елементом соціалізації дитини, знайомлячи її з оточуючим світом, людьми, природою, надаючи базові знання про життя. Вона завжди має певну мету, яка у музичних іграх полягає в розвитку інтелекту, пам'яті, почуття ритму і музичного слуху. Крім того, вона допомагає дітям швидко й ефективно запам'ятовувати навчальний матеріал, знижує тривожність і комплекси, сприяє емоційній відкритості та впевненості в собі. Музика прищеплює дітям любов до краси та гармонії, що збагачує їхній духовний світ.

Наукові дослідження доводять, що дидактичні ігри підвищують ефективність засвоєння навчального матеріалу, урізноманітнюють процес навчання і підвищують мотивацію учнів. Як зазначає американський дослідник П. Кіт, гра додає в навчання елемент цікавинок, що сприяє успіху дітей у навчальному процесі. Однак, сучасна шкільна практика свідчить про

недостатнє використання потенціалу дидактичної гри у навчально-виховній роботі. В ігровій діяльності створюються сприятливі умови для розвитку інтелектуальних здібностей дитини, для поступового переходу від наочно-дієвого мислення до образного, а згодом – до словесно-логічного [72].

Також, ігри відіграють важливу роль у формуванні фізично здорової, етично стійкої і інтелектуально розвиненої особистості. Завдяки ігровій діяльності можна формувати у дітей ті якості, які суспільство цінує і прагне розвинути в майбутньому поколінні. Під час гри дитина тренує здатність зосереджувати увагу, що є важливим елементом у формуванні сильної волі. Кожна гра розвиває навички самоконтролю і самодисципліни: у процесі діяльності діти вчаться швидко оцінювати ситуацію, приймати рішення та аналізувати їхні наслідки.

Залежно від ходу ігор, діти повинні навчитися оцінювати загальні обставини і швидко вирішувати, що і коли робити. Захоплені грою, вони стають терплячішими і виявляють більшу стійкість до фізичних дискомфорту, таких як біль від падіння, який за інших обставин міг би спричинити сльози. Вона також сприяє легкому засвоєнню нових знань і навичок, що дозволяє дітям згодом ефективніше виконувати складніші завдання.

Ігри розвивають вміння співпрацювати, виховують дружні та товариські стосунки серед учасників, сприяючи їхній соціалізації. Під час гри у дітей виникає потреба в співробітництві та дотриманні певних правил, що допомагає їм оволодіти своїми емоціями та навчитися поважати права інших. У процесі діти здобувають важливі якості, які будуть корисними у дорослому житті, зокрема соціальні навички та емоційний самоконтроль.

Гра виконує важливу функцію у розвитку дитини, адже вона не тільки розважає і дарує радість, але й є необхідною для гармонійного формування особистості. Радісні емоції, які виникають під час гри, стимулюють мозкову активність дитини, що є надзвичайно важливим для її психічного та фізичного здоров'я. Щаслива і позитивно налаштована дитина легше

справляється з труднощами і менше піддається негативному впливу зовнішніх обставин. Тому завдання педагога – підтримувати атмосферу радості під час гри, сприяючи її позитивному впливу на розвиток учнів.

Для молодших школярів ігрова діяльність залишається найприроднішою та найзрозумілішою формою активності, яка здатна знизити рівень авторитарності у взаєминах з учителем. Завдяки ігровим формам навчання створюється особлива атмосфера, яка стимулює інтерес та емоційний підйом у процесі навчання. На основі досліджень української педагогіки Л. М. Масол розробила серію музично-дидактичних ігор для різних вікових груп, що включають елементи змагання та спеціальні сенсорно-дидактичні завдання, які сприяють розвитку здібності розпізнавати висоту, ритм, тембр та динаміку музичних звуків. Як зазначає Л. Масол, «ігрова діяльність є основою для активного навчання дітей, адже у грі дитина може навчитися краще розуміти музику, отримуючи естетичну насолоду від процесу» [28].

Музично-дидактичні ігри можна поділити на кілька основних видів:

1. Ігри на розвиток музичного слуху – ці ігри спрямовані на формування здатності вслухатися в музику, зосереджувати увагу на її окремих елементах.

2. Рухливі музичні ігри – поєднують сенсорні завдання з активними рухами, часто включаючи елементи змагань, які додатково стимулюють інтерес дитини.

3. Хороводні ігри – схожі на народні ігри, вони використовують елементи імпровізації і дозволяють дітям варіювати рухи вільно, що сприяє їхньому емоційному та фізичному розкріпаченню.

4. Сюжетні ігри органічно вплітаються в процес навчання музиці, володіючи низкою переваг порівняно з іншими видами музичної діяльності. По-перше, вони не виснажують молодших школярів, підтримуючи в них емоційний інтерес; по-друге, вони сприяють розвитку як музичних, так і художніх здібностей; по-третє, такі ігри дозволяють проводити уроки музики

в ігровій формі, що полегшує засвоєння знань. Завдяки сюжетній структурі інформація засвоюється на підсвідомому рівні, що сприяє формуванню музичного смаку та поглибленню музичних уподобань.

Різноманітні структури музично-дидактичних ігор передбачають ігрові дії та сенсорні завдання, що можуть змінюватися залежно від цілей уроку. Наприклад, гра «Голосно – тихо співаймо» включає завдання, де діти мають змінювати динаміку співу відповідно до місцезнаходження прихованого об'єкта. Це сенсорне завдання допомагає дітям розвинути здатність відчувати та керувати силою звучання.

Музично-дидактична гра є важливим інструментом навчання, який вимагає слухової концентрації від учнів, адже тільки при повній увазі дитина здатна повноцінно сприймати музичний матеріал. Зокрема, у рухливих іграх елементи змагання слід виносити на етап, віддалений від основних музичних завдань. Це дозволяє дітям зосереджуватися поетапно на виконанні різних за характером дій, не відволікаючись від основного музичного змісту. Завдяки такому підходу гра розвиває не тільки естетичні, але й когнітивні навички, сприяючи поступовому і послідовному зануренню дітей у музичний матеріал.

Одним із захоплюючих та корисних видів музичної діяльності для дітей є імпровізація. Сам термін "імпровізація" походить від латинського «*improvisus*», що означає "несподіваний". У музиці імпровізація представляє собою процес, коли твір створюється безпосередньо в момент виконання, що стимулює творчість і дозволяє дитині вільно виражати свої емоції та уявлення. Розрізняють кілька видів музичної імпровізації, серед яких найпопулярнішими є співацька та інструментальна. Дослідження підтверджують, що співацька імпровізація особливо приваблює молодших школярів. Вона дозволяє їм творчо експериментувати зі звуками незалежно від рівня володіння голосом.

Дитяча музична творчість привертала значну увагу німецького педагога Карла Орфа. Він розробив низку завдань, спрямованих на розвиток почуття ритму та художньо-образного мислення у молодших школярів. Наприклад,

одним із прийомів розвитку ритмічних навичок є створення текстових фраз у заданому ритмі. К. Орф також пропонував передавати ритмічні мотиви за допомогою ударних інструментів та придумувати до них відповіді. Це стимулює дітей до слухового сприйняття ритму, тренує почуття такту і дозволяє виявляти творче ставлення до виконання завдань [73].

Щоб розвивати образне мислення під час гри на дитячих музичних інструментах, педагог пропонував створювати звукові образи, такі як "спів птахів" або "лісові звуки", придумувати завершення музичних фраз або складати мелодії у стилі маршу, польки чи колискової.

Використання подібних завдань допомагає учням розвивати творчі навички, орієнтовані на музичний контекст, і знаходити звукові образи, що відповідають конкретним життєвим ситуаціям чи фантастичним сюжетам. У такий спосіб формується художня уява, яка є основою для естетичного розвитку дитини.

Використання музично-дидактичних ігор, спрямованих на слухове сприйняття і розвиток ритмічних навичок, є важливим новаторським підходом у сучасній методиці музичного виховання. Залучення до процесу навчання елементів імпровізації дозволяє дитині вільно висловлювати свої емоції і формує глибше розуміння музики. Такі завдання, як створення мелодії на запропонований текст або інструментальна імпровізація, відкривають нові горизонти для розвитку музичного слуху та образного мислення.

Відомий педагог, Марія Монтесорі, хоча й не була професійним музикантом, проте зробила вагомий внесок у розвиток музичного навчання для дітей, створивши цілий ряд дидактичних ігор для розвитку слуху, ритму та інших музичних здібностей. Відмовившись від традиційної активної ролі педагога, М. Монтесорі надала провідну роль самому дидактичному матеріалу, а педагог спостерігав за інтересами та потребами кожної дитини. Вона створила спеціальні навчальні посібники та облаштувала кімнати, де заняття відбувалися у формі гри, забезпечуючи природний підхід до розвитку

музичних навичок. Марія наголошувала, що сенсорне виховання є важливим компонентом розвитку уваги, творчості, естетичного й морального виховання. Вона зазначала: «У сучасному світі необхідно якомога більше дбати про молоде покоління та про його культурний розвиток».

Оволодівши здатністю розрізняти тонкі відмінності в різноманітних стимулах — кольорах, звуках, запахах та смаках — дитина стає більш чутливою до краси навколишнього світу та здатною отримувати від нього насолоду. Одне з ключових значень М. Монтесорі надавала розвитку музичного слуху, вважаючи його важливою передумовою для формування мовлення. Серед основних дидактичних матеріалів для розвитку слуху вона пропонувала використання дзвіночків, які природно сприяли розвитку інтонаційного, тембрового та звуковисотного слуху. Дзвіночки стимулюють дітей прислухатися та самостійно робити відкриття в музиці, що сприяє їхньому музичному розвитку та інтересу до навчання.

Крім дзвіночків, важливу роль у навчанні відігравав спеціальний металофон М. Монтесорі, який складався з 15 білих та 10 чорних призм із металевими пластинами. Звуковий діапазон металофону охоплює малу і першу октави. Унікальною особливістю цього інструменту є те, що його можна розібрати на окремі складові і створювати звукоряди наново, що дозволяє дітям експериментувати з різними комбінаціями звуків, а отже, розвивати музичне мислення через гру.

Вона, також розробила шумові коробочки для тренування слуху, які містили сипучі матеріали різного розміру та текстури, що дозволяло дітям вчитися розрізняти відтінки шумів. Це стимулювало слухове сприйняття, дрібну моторику та слухову пам'ять. Крім того, для більш глибокого ознайомлення дітей із музичними поняттями Марія Монтесорі створила матеріали для навчання нотної грамоти, що сприяло розвитку естетичного смаку й інтересу до музичної культури. У своїй методиці вона ставила акцент на важливості самостійних відкриттів, адже діти, самостійно досліджуючи музичний матеріал, виявляють природну любов до творчості.

Музичні ігри, організовані в ранньому віці, надають батькам і вчителям можливість виявляти музичні здібності дітей, такі як музичний слух, почуття ритму, здатність до співу. У початковій школі сюжетні ігри є ефективним інструментом для формування базових знань про музичну мову та для розвитку почуття гармонії між емоційним змістом і виразними засобами музики. У третьому класі ці ігри сприяють засвоєнню основ музичної грамоти, розвиваючи розуміння зв'язку між змістом і формою, а також принципів музичного розвитку. У четвертому класі сюжетні ігри використовуються для розширення уявлення про багатогранність музичних культур різних народів.

Основна роль сюжетних ігор у процесі музичного навчання полягає у розвитку музичного мислення та проникненні у сутність музичного мистецтва. Як зазначає сучасний український дослідник Л. М. Масол, «музичні ігри надають можливість розвивати творчий інтерес дітей до музики, допомагають їм краще сприймати та розуміти її, а також сприяють їхньому естетичному вихованню»[28].

Розвиваючи здібність до співу, танцю чи просто імпровізації, ігри дозволяють дітям стати більш розкутими та впевненими у собі, знімаючи тривогу перед виступами та сприяючи формуванню міцної самооцінки.

Отже, методика Марії Монтесорі, яка орієнтується на сенсорний досвід, є важливим нововведенням у педагогіці музичного розвитку. Вона передбачає самостійну активність дитини, розвиває її слухові здібності, моторні навички та музичне мислення, що дозволяє їй відчувати музику вільно, на основі природного інтересу. Такий підхід, що спирається на сенсорно-дидактичний матеріал і дає можливість дітям самостійно вибирати засоби навчання, є сучасною освітньою інновацією, яка підвищує мотивацію до навчання та забезпечує гармонійний розвиток дитини.

Сюжетні та дидактичні ігри відіграють важливу роль у формуванні музичного мислення, естетичного сприйняття і творчого самовираження дітей. Вони стають джерелом натхнення та відкривають можливості для

саморозвитку. Крім того, ігри є засобом формування соціальних навичок і впевненості в собі, допомагаючи дітям розвиватися гармонійно і відповідати викликам сучасного життя.

1.2. Психологічні аспекти розвитку особистості дитини в контексті процесуальності музично-дидактичних ігор

Процес навчання є надзвичайно важливим етапом у житті молодших школярів, де формуються основи пізнавальної діяльності, соціальних навичок та особистісного розвитку. Втім, численні дослідження психологів і педагогів наголошують на тому, що ігрова діяльність повинна залишатися невід'ємною частиною освітнього процесу, оскільки саме через гру дитина найбільш ефективно засвоює нові знання і навички.

Наприклад, відомий український педагог О.Я. Савченко підкреслює, що збереження ігрових елементів у навчанні молодших школярів сприяє розвитку творчих здібностей і соціальної компетентності учнів, що є основою для гармонійного особистісного становлення [49].

Власні спостереження дозволяють стверджувати, що в умовах творчої гри школярі стають більш активними, відкритими до співпраці та швидше засвоюють навчальний матеріал, що підтверджує дієвість такої методики.

Ігрові методи на заняттях сприяють розвитку міжфункціональних зв'язків у мозку дітей, що підвищує їхню здатність до концентрації та поліпшує пам'ять. Згідно з дослідженням І.Д. Бега, у навчанні позитивно впливає на зниження рівня тривожності та підвищення мотивації до навчання, що, своєю чергою, підтримує гармонійний розвиток особистості [3].

На нашу думку, що ігрова діяльність є особливо важливою на етапі початкового навчання, адже вона допомагає подолати стрес від переходу до шкільної системи, де, на жаль, іноді втрачається елемент гри та свободи.

Крім того, негативні наслідки примусу до навчання без застосування ігрових методів підтверджуються дослідженнями Т.В. Дорошенко. Вона зауважує, що примушення шестилітньої дитини до навчальної діяльності

може покликати за собою одне: вона незлюбить школу, навчання, книгу, самого педагога [15, 18].

Це, на нашу думку, є одним із ключових аргументів на користь широкого впровадження ігор як у загальному навчальному процесі, так і на спеціалізованих музичних заняттях.

Особливо велике значення гра має на уроках музичного мистецтва, де вона сприяє розвитку музичної грамотності, почуття ритму, мелодійного слуху, як здатності цілісного сприйняття мелодії та здатності до емоційного сприйняття. Як зазначає В.І. Лисенко, музичні ігри допомагають дитині опанувати музичні навички в природній та ненав'язливій формі, забезпечуючи при цьому глибоке емоційне сприйняття музики [25].

Музичні рольові ігри є особливо важливими для розвитку психоемоційної сфери та соціальних навичок. Вони ґрунтуються на взаємодії дітей у класі, шкільному колективі та на сюжетах, взятих із літератури або історії. Як відзначають дослідники, такі ігри дозволяють дітям розвивати фантазію, уяву та спонукають до взаємодії, що сприяє їхній підготовці до майбутніх соціальних відносин. Через участь у таких іграх діти навчаються співпрацювати, обговорювати та спільно вирішувати завдання, що є важливою частиною їхньої соціалізації. На думку Л. М. Масол, це дозволяє формувати не лише музичні навички, але й базові елементи емоційного інтелекту.

Згодом, діти проявляють зацікавленість до конструктивних ігор, що сприяють оволодінню властивостями різних матеріалів, розвивають просторове мислення та здатність до диференціації форм. У цьому контексті музична гра стає не просто засобом для вивчення музики, але й інтегрованою формою пізнавальної та творчої діяльності, де кожен учень розвиває особистісні якості.

Окремо увага приділяється іграм, пов'язаним з використанням комп'ютерних технологій, які потребують особливих знань для розуміння змісту таких ігор та їхнього впливу на загальний розвиток дитини, включно з

її психофізіологічним станом і здоров'ям. Якщо процес гри добре організований вчителями та батьками, вона стає важливим інструментом у навчально-виховному процесі, допомагаючи підвищити ефективність навчання.

Молодші школярі з більшим інтересом виконують завдання трудового характеру. Існують індивідуальні особливості у виборі учнями молодших класів кількості різноманітних ігор. Як показала практика, найактивніші щодо кількості використання різноманітних ігор є учні перших та других класів. У третьокласників кількість їх використання зменшується, проте виникає потреба у більш змістовніших.

Музичне виховання молодших школярів відіграє важливу роль у формуванні їхнього емоційного, інтелектуального та творчого потенціалу. У цьому віці розвивається здатність до цілеспрямованої пізнавальної діяльності, формуються навички уваги, спостережливості, а також з'являється інтерес до виконання творчих завдань. Важливою є інтеграція музичного розвитку з розвитком образного мислення, що стає основою для успішного сприйняття й відтворення мелодій, ритмів та інших музичних явищ.

Молодші школярі поступово опановують здатність й розпізнавати напрямок руху мелодії, тривалість і темп звуків. У процесі музичної діяльності, зокрема співу, танців, ігор та ритмічних вправ, вони вдосконалюють музичний слух, координацію рухів, а також розвивають творче мислення. Під час виконання пісень та колективних завдань діти формують організованість, дисциплінованість і соціальні навички, як-от вміння взаємодіяти з однолітками. Таким чином, музичне навчання стає платформою для гармонійного розвитку емоційної та соціальної сфери дитини.

Наукові дослідження, зокрема О.Г. Куцан у своїй статті "Роль музикування у формуванні музичного сприймання молодших школярів" підтверджують, що розвиток музичного сприйняття тісно пов'язаний із

формуванням загальної культури дитини, її здатності до рефлексії, аналізу і самовираження. Наприклад, аналіз музичних творів стимулює розвиток пам'яті, збагачує знання про жанри, форми та виразні засоби музики.

Врахування індивідуальних особливостей учнів є ключовим аспектом педагогічної діяльності. З одного боку, діти, які мають попередній музичний досвід, демонструють вищий рівень готовності до навчання. З іншого боку, учні, які не отримали такого досвіду, часто стикаються з труднощами в адаптації до музичної діяльності. У зв'язку з цим, учитель має використовувати диференційований підхід, надаючи додаткову підтримку менш обдарованим учням і пропонуючи індивідуальні творчі завдання тим, хто демонструє високий рівень здібностей.

В учнів другого класу музичні знання, вміння та навички набуті у першому класі. Закріплюються, поглиблюються та розширюються. За своїми фізіологічними і психологічними особливостями другокласники мало відрізняються від першокласників. Вони так само відчувають потребу в русі і мають обмежений часовий обсяг уваги. Проте, якщо у попередньому класі учні набували знань, умінь та навичок в основному в процесі гри, то у другому класі ця форма відходить на другий план. Накопичений досвід робить процес навчання більш свідомим, у порівнянні з першокласниками.

Музична діяльність учнів другого, третього та четвертого класів має нові відмінні музичні риси. Значно більший музичний досвід, обсяг музичних знань дозволяє учням третього класу усвідомлено аналізувати музику, аргументовано говорити про художній характер змісту музичного твору, пояснюючи, що музика - це не просто картини життя, а результат цілеспрямованої діяльності композитора і виконавця, які, використавши засоби виразності музичної мови, впливають на почуття людини. Вони починають усвідомлювати своєрідні правила, "закони" музичної творчості, розрізняють певну дистанцію між уявними образами та реальними життєвими відчуттями. Перехід уявного творчого задуму в реальний

здійснюється за допомогою виконавської діяльності, яка дає новий імпульс живому інтересу до музичного мистецтва.

На нашу думку, цей підхід полягає в інтеграції індивідуального та групового навчання, що дозволяє забезпечити максимально гармонійний розвиток кожної дитини.

На уроках музики в школі також важливе місце займають й музично-ритмічні рухи, які формують основу виконавських навичок у дітей. До основних рухів належать, наприклад, крокування на місці, що поєднується з емоційно-художнім сприйняттям музики, а також пластичні рухи руками та корпусом. Під час вибору рухів враховуються вікові особливості школярів, а також просторові обмеження навчального приміщення, які можуть впливати на характер занять.

За допомогою музично-ритмічних рухів діти опановують чотири основні групи виконавських навичок:

1. Передача метричної пульсації музики через рухи— здатність відчувати основний ритмічний пульс композиції та виражати його тілесно.

2. Дотримання музичного фразування — усвідомлення структури музичних фраз і їх логічного завершення.

3. Відтворення ритмічного малюнка — точне відображення складних ритмічних елементів через рухи.

4. «Пластичне інтонування» — рухові вправи, що сприяють розвитку координації, інтонаційного чуття та творчого самовираження.

Ця послідовність формування музично-ритмічних навичок базується на педагогічних принципах системи Еміля Жак-Далькроза, яка акцентує увагу на інтеграції руху і музичного сприйняття для гармонійного розвитку учнів.

Відзначимо, особливу увагу Жака-Далькроза до індивідуальних виявів музичних здібностей дитини. "Моя мета, - підкреслював він, - на основі слухового сприймання пробудити в ньому (учневі) засобами спеціальної гімнастики почуття його власного ритму, що виявляється в його фізичній природі" [33, 108].

На основі колективних занять Жак-Далькроз всіляко прагнув до виявлення своєрідності особистості кожної дитини і розвитку її музичності відповідно до психофізіологічних якостей.

У сучасному музичному вихованні одним із центральних аспектів є розвиток музичних здібностей як багатогранності, що охоплює музичний слух, ритмічне та ладове відчуття, а також музичну пам'ять. Ці здібності, будучи природними задатками, стають базою для формування особистості, здатної не лише емоційно сприймати музику, а й розуміти її структуру, зміст і художню ідею.

Організація освітньої діяльності безпосередньо впливає на розвиток природних задатків. Наприклад, заняття з ритміки значно сприяють удосконаленню відчуття ритму, тоді як вправи зі співу розвивають звуковисотний слух і ладове чуття. Формування гармонійного слуху відбувається завдяки слуховим уявленням про мелодійний рух звуків, що також сприяє розвитку внутрішнього слуху. У результаті цього процесу вдосконалюється музична пам'ять і уява, які є важливими для творчої діяльності.

Наукові дослідження підтверджують, що музика має комплексний вплив на організм людини, активізуючи різні фізіологічні та психологічні процеси. Сприйняття музики відбувається не лише через слух, а й за допомогою рухів, м'язової реакції, дихання, які дозволяють відчутти глибину та динаміку музичного твору. Рух є універсальним засобом розвитку ритмічного відчуття, природної музичності та креативного мислення. Крім того, він сприяє розвитку уяви, здатності до самовираження, емоційного відгуку на музику, усвідомленого її виконання та сприйняття. Завдяки руху також стимулюються нервово-психічні процеси, розвиваються соціальні навички, а для дітей він стає джерелом справжньої радості та натхнення.

Карл Орф, досліджуючи феномен музичних здібностей людини, підкреслював важливість єдності духовного і елементарного у мистецтві. Він вважав ритм основоположним принципом музики, який є первинним для

людського сприйняття. К. Орф наголошував, що ритму не можна навчити у традиційному розумінні, але його можна пробудити як живу внутрішню силу, притаманну біологічній природі людини. У цьому контексті музика сприймається як органічна частина людського існування, яка взаємодіє із фізичними та емоційними аспектами життя.

На думку К. Орфа, музичне виховання повинно виходити за межі традиційного підходу, який передбачає розвиток слуху, навчання співу чи гри на музичних інструментах. Його завдання значно ширше — це стимулювання творчої фантазії, розвиток вміння імпровізувати, створювати щось нове як індивідуально, так і в процесі колективного музикування. Такий підхід потребує комплексного підходу, що інтегрує музичну діяльність з іншими формами вираження, такими як жест, слово, танець чи пантоміма.

Одним із ключових компонентів педагогічної системи Орфа були музичні ігри. Наприклад, він пропонував такі ігри, як *"Ехо"*, у якій діти повторюють за ведучим ритмічні або мелодичні фрази, сприяючи розвитку уваги й почуття ритму. Іншою популярною грою була *"Гра на мовчання"*, де діти реагують на паузи у музиці або різкі зміни характеру твору. Це допомагало їм розвивати чутливість до динаміки й структури музики. Також у концепції Орфа широко використовувалися ігри з інструментами, зокрема металофонами, барабанами, де діти вчилися імпровізувати в межах заданих музичних рамок, створюючи власні композиції.

Результатом багаторічних зусиль Карла Орфа та його послідовниці Гунот Кеетман стала цілісна концепція відродження і розвитку природної музичності людини. Вона охоплює раціонально організовані форми реалізації цієї ідеї, а також вдосконалені методи педагогічного впливу, спрямовані на розкриття творчого потенціалу.

Педагогічні принципи Карла Орфа знайшли втілення у методичному посібнику *«Schulwerk»* (назва походить від двох німецьких дієслів: "wirken" — діяти, і "schulen" — навчати, що разом означає "навчання через дію"). Ця робота складається з п'яти томів, у яких представлені найпростіші партитури

для дитячих музичних інструментів, пісні для хорового виконання з інструментальним супроводом, вправи для тренування вимови, ритмічні композиції, а також театралізовані сценки. Основою матеріалів посібника є народні пісні та тексти, зокрема приказки, загадки, лічилки й дражнилки. Партитури у збірнику не призначені для простого заучування дітьми з метою демонстрації технічних навичок. Їхня мета — стимулювати музичну творчість дітей, пробуджуючи уяву та активне мислення. Такий підхід зближує «Schulwerk» із традиційним народним музикуванням, де учасники часто створюють нові варіанти на основі існуючих зразків. У посібнику також подані рекомендації щодо залучення дітей до активної творчої діяльності, що приносить радість і задоволення.

К. Орф також наголошував на важливості ігор для формування навичок колективної взаємодії. Ігри, які включали хорові співи чи ритмічні вправи, наприклад, *"Коло ритмів"* (діти передають ритм по колу, додаючи власний елемент), стимулювали як особисту ініціативу, так і спільну творчість. Такі завдання допомагали дітям розвивати комунікативні здібності, увагу та здатність імпровізувати.

Одним із ключових принципів концепції Карла Орфа є акцент на дитячій творчості. Навіть найпростіші ідеї, найскромніші музичні відкриття та найнаївніші думки дітей стають важливим джерелом радості й сприяють формуванню гармонійної особистості. Цей підхід також виховує людяність і стимулює розвиток творчих здібностей.

Ще одним важливим аспектом цієї методики є створення міцного фундаменту для музичного розвитку. К. Орф підкреслював важливість формування музично-ритмічного відчуття та музичного слуху, що дозволяє глибше розуміти музику, насолоджуватися нею, орієнтуватися у музичному просторі й творчо самовиражатися.

Орфівська система розвитку природної музичності стала унікальним внеском у розвиток музичної педагогіки, відкриваючи нові горизонти для навчання через взаємодію з музикою.

Музично-ритмічні рухи й ігри, такі як *"Стежка мелодій"* (діти рухаються у ритмі музики, "прокладаючи" маршрут відповідно до зміни мелодії), сприяють всебічному розвитку дитини. Святкові шиккування, національні танці, інсценівки, хороводи. Ігри зі співом формують моральні якості дітей. Беручи активну участь в іграх, вправах, танцях, підготовці до свят, дошкільники набувають найрізноманітніших знань про життя, що їх оточує, розвивають творчу уяву та мислення, спостережливість, здатність орієнтуватися в просторі й часі. Ігри й танці привчають дітей до колективних дій, сприяють вихованню почуття колективізму, дружби, товариськості, взаємної поваги. На заняттях у дітей формується характер, воля, наполегливість, вміння мобілізувати свої сили, зосередити увагу, проявити спритність, кмітливість, розумову активність.

Рухи під музику зміцнюють дитячий організм. Задоволення, що дитина отримує в процесі гри, завжди супроводжується значними фізіологічними змінами в її організмі, покращується дихання і кровообіг.

Веселі ігри й танці збуджують, нервову систему і викликають посилену діяльність вищих відділів головного мозку, пов'язаних з асоціативними інтелектуальними та вольовими процесами.

Завдяки музиці рухи дошкільників набувають емоційного забарвлення, стають більш чіткими, виразними і красивими. Веселі ігри й танці необхідні дітям не тільки для розваги, а й для їхнього фізичного, розумового, морального й естетичного розвитку. Керуючи музичними іграми, танцями, учителю треба всіляко сприяти розвитку дитячої ініціативи, творчості, винахідливості.

Заняття ритмікою допомагають дітям полюбити музику, сприяють розвитку емоційного реагування на музику, загострюють сприйняття, розвивають музичний слух та чуття ритму, збагачують дітей новими музичними знаннями, розширюють їхній музичний кругозір, розвивають творчу уяву та мислення. Такі ігри, як *"Музичні картини"* де, діти створюють

рухи або звуки, що відповідають музичним фразам, пробуджують уяву й допомагають усвідомити глибший зміст музики.

Основним завданням музично-ритмічного виховання є розвиток у дітей усвідомленого і активного сприйняття музики, а також формування умінь виражати її зміст і характер за допомогою рухів. Цього дошкільники досягають через танці, музичні ігри та спеціальні вправи, що об'єднані у єдину систему виховання. Такий підхід забезпечує цілісний вплив музично-ритмічної діяльності на емоційний, фізичний і творчий розвиток дитини.

Рухи дітей на заняттях мають відповідати характеру та змісту музичних творів, під які вони виконуються. Репертуар для таких уроків добирається з урахуванням високих художніх стандартів: музика повинна бути яскравою, мелодійною, гармонійно простою і мати чітко виражену структуру. Хороводи, інструментальні композиції та танцювальні твори повинні бути зрозумілими для дітей, щоб у процесі найпростіших рухів вони могли передати її характерні риси. Це дозволяє не лише вдосконалювати технічні навички, але й поглиблювати розуміння змісту твору.

Для наймолодших дошкільників рекомендується музика, що має яскравий контраст у динаміці, темпі та регістрі. Такий підхід полегшує сприйняття і виконання завдань, роблячи музикування більш цікавим і доступним. Як приклад можна навести гру «Прогулянка і дощик» на музику А. Філіпенка, яка дозволяє дітям активно проявляти себе в рухах, відповідно до музичного матеріалу.

Програма музично-ритмічного виховання акцентує увагу на розвитку природної виразності рухів у дітей. Рухова активність дозволяє дошкільникам через танець або гру передавати свої думки, емоції та образи. Чим емоційніше дитина реагує на музику, тим виразніше це проявляється в її рухах. На мою думку, збереження природності і невимушеності в рухах є фундаментальним елементом у формуванні справжньої любові до музики, вихованні щирості почуттів і гармонійного розвитку дитини.

Особливу естетичну та виховну цінність музично-ритмічним заняттям надають пісні, що передавалися з покоління в покоління або створені видатними діячами української культури. До класичних прикладів належать збірники дитячих пісень, М. В. Лисенка «Українські народні мелодії», К. Г. Стеценка «Збірник дитячих пісень», Л. М. Ревуцького «Народні пісні для дітей», а також чимало народних пісень і мелодій.

Українські народні мелодії в цих збірниках часто доповнюються поезією видатних письменників, таких як Т. Г. Шевченко, Леся Українка, О. Олесь, М. К. Вороний, П. Г. Тичина та інші. Їхнє поетичне слово стало джерелом натхнення для багатьох композиторів, які створили високохудожню пісенну літературу для дітей.

На наш погляд, інтеграція поетичного слова з музичними заняттями є важливим інструментом для гармонійного виховання дітей. Така взаємодія не лише розвиває музичні здібності, але й формує емоційну чутливість та любов до мистецтва, що є невід'ємною частиною всебічного розвитку особистості.

Плідна етнографічно - дослідницька діяльність українського композитора В. М. Верховинця сприяла обґрунтуванню і впровадженню ними системи засобів формування національної культури молодого покоління, значне місце в якій посідає український фольклор "як художнє відображення дійсності у словесно – музично – хореографічних драматичних формах колективної народної творчості, що відображає світогляд народу та нерозривно пов'язана з його життям і побутом" [7, 15].

Автор розробив алгоритм підготовки і проведення музичних ігор. Етап підготовки включає утворення кола, чи рядочка, розучування пісні, призначення дійових осіб, ознайомлення з грою, вивчення танцювальних рухів. Оптимальною формою для проведення ігор представлялося коло, з якого легко утворити півколо, рядочок, маленькі кола. Коло – це не звичайна форма розташування дітей, а символ гармонійності і завершеності, воно "єднає і приваблює дітей чимось світлим, чистим, що тішить душу дитячу, ніби погожа картина небосхилу, зірок, місяця, сонця" [7, 41].

На думку Верховинця «найкраща форма гри - це замкнене, чи розірване коло». Щоб гра проходила весело і жваво, керівник мусить, по - перше, сам добре засвоїти гру, а по - друге, познайомитись з методикою і способом проведення гри, зуміти провести гру легко і як найдоступніше для вихованців.

Аналізуючи педагогічні можливості ігор, В. М. Верховинець наголошував на необхідності дотримання демократичного стилю спілкування між педагогом і вихованцем. Він писав: " Керівник не повинен бути педантом у грі. Не слід ... вимагати, щоб гра була проведена так, як вона вирішується в уяві вихователя" [7, 84].

Індивідуальний підхід у музично-ритмічному вихованні є одним із основних принципів, що сприяє розвитку творчих здібностей дітей. В. М. Верховинець справедливо наголошував на важливості створення умов, за яких кожна дитина може брати активну участь у коригуванні змісту й способів проведення ігор. На думку педагога, будь-яке дитяче зауваження чи доповнення під час гри є ознакою зацікавленості дитини і потребує відповідної реакції з боку вчителя. Василь Верховинець застерігав від механічного заучування рухів і дій лише для демонстрації, вважаючи це неприпустимим.

Для досягнення ефективності гри педагог має ретельно готуватися до занять, продумувати її зміст, послідовність ігрових дій і завдань. Реалізація цієї настанови передбачає високий рівень творчих здібностей учителя, які дозволяють створити атмосферу зацікавленості й радості під час занять. Особливо цінними В. М. Верховинець вважав музичні ігри з елементами співу, які, на його думку, забезпечують гармонійний розвиток учнів і ґрунтуються на гуманістичних традиціях виховання. Використання таких ігор пояснюється як психолого-фізіологічними особливостями дітей, зокрема їхнім бажанням рухатися й співати, так і етнічними рисами українського народу, зокрема його музичністю.

Музично-ритмічні ігри потребують дотримання чіткого ритму, тому вчитель повинен бути музично підготовленим, щоб передати це відчуття дітям. Ритмічно проведені ігри сприяють об'єднанню дітей у групі, формують уміння співпрацювати та перетворюють гру на колективну працю.

В.Верховинець виділив кілька важливих функцій гри:

1. Зміцнення дитячого організму виконанням фізичних вправ та танцювальних рухів;
2. Стимулювання творчості та дитячої фантазії.
3. Розвиток когнітивних здібностей: уваги, пам'яті, спостережливості, волі.
4. Формування самостійності та впевненості в діях.
5. Розвиток соціальних навичок, утвердження товариських стосунків у колективі.
6. Психотерапевтичний вплив через створення позитивного емоційного середовища.

В.М. Верховинець підкреслював важливість використання народного хореографічного мистецтва, яке базується на виразності ритмічного руху й пластики тіла. Український танець, як складова культурної спадщини, має не лише естетичну, але й педагогічну цінність. Якщо в давнину танці виконували переважно комунікативну функцію, то з часом вони стали мистецьким явищем, здатним впливати на емоції та формувати художній смак.

На початкових етапах навчання доцільно впроваджувати українські народні танці та фольклорні композиції на уроках музичного мистецтва, у хореографічних гуртках чи під час підготовки святкових заходів. Танці, адаптовані до вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку, сприяють розвитку координації рухів, ритмічного відчуття та емоційного залучення до музики.

Додатковим елементом музично-дидактичних ігор є використання народних музичних інструментів, таких як бубен, тамбурин, ксилофон,

кастаньети. Застосування цих інструментів значно урізноманітнює заняття, сприяючи розвитку слуху, відчуття ритму та музичної уяви.

Слухання музики також відіграє важливу роль у формуванні музичних здібностей дітей. Василь Верховинець наголошував, що музичний матеріал має відповідати віковим особливостям дитини й бути близьким до її емоційного стану та рухової активності. Слухання та аналіз творів сприяє глибшому розумінню музики і формує естетичний смак.

Отже, музично-ритмічне виховання є потужним інструментом для розвитку особистості дитини, що охоплює фізичну, емоційну, когнітивну та соціальну сфери. Ідеї В. М. Верховинця щодо індивідуального підходу та інтеграції народного мистецтва у навчальний процес залишаються актуальними й сьогодні. Вони дозволяють педагогам враховувати особливості кожної дитини, спрямовуючи її творчість і ініціативу в русло гармонійного розвитку.

На нашу думку, саме поєднання музики, руху та гри створює ідеальні умови для формування особистості, яка здатна не лише досягнути краси мистецтва, але й застосовувати отримані навички у повсякденному житті. Такий підхід забезпечує виховання не лише музично обдарованих дітей, але й духовно збагачених і творчих особистостей.

РОЗДІЛ II

МУЗИЧНО-ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ФЕНОМЕН

2.1. Розвиток музично-естетичного сприймання дітей засобами музично-ігрової діяльності

У сучасній педагогіці важливим аспектом є використання інноваційних підходів до розвитку особистості дитини. Одним із таких підходів є впровадження музично-ігрової діяльності, яка поєднує у собі освітні, виховні та розвивальні компоненти. Завдяки унікальній здатності поєднувати гру з елементами мистецтва, музично-ігрова діяльність сприяє формуванню естетичного сприймання, розвитку творчих здібностей, а також духовного збагачення дітей. Це дозволяє зробити процес навчання емоційно насиченим, захопливим і змістовним, що особливо важливо для ефективного виховання сучасної дитини.

Музично-ігрова діяльність - це освітньо-виховний феномен, структурно і фундаментально підпорядкований мотиваційно-цільовим, змістовим, процесуально - організаційним завданням особистісного розвитку дитини.

Особливе місце серед цих ігор займають музичні ігри, які спрямовані на розвиток загальної та художньої культури дитини, формування її духовно-емоційної сфери. Музично-ігрова діяльність урізноманітнює процес музичного виховання, сприяє виникненню інтересу до музичного мистецтва, розвиває слух, ритм та естетичне сприйняття. Вона робить навчання радісним і змістовним, прищеплюючи дитині любов до мистецтва. Е. П. Печерська стверджує, що музична гра за умов активізації її виховної функції є ефективним засобом виховання дружніх стосунків школярів у колективі. Модифікація застосування ігор в реалізації їх полі функціональності

складається з трьох етапів: ознайомлюючий, емоційно-активізуючий, колективістично-спрямувальний [43, 24].

Музично-ігрова діяльність є освітньо-виховним феноменом, який структурно поєднує мотиваційні, цільові, змістові та організаційні аспекти особистісного розвитку дитини. Вона також є засобом соціалізації, оскільки через гру дитина включається в колективну діяльність, яка є добровільною, художньо спрямованою та культурно різноманітною. Взаємодія в такому середовищі сприяє розвитку комунікативних навичок, емоційної стійкості та почуття колективізму.

Також існує велика різноманітність музичних ігор, які можна класифікувати за різними критеріями:

- За дидактичною метою: музично-дидактичні, сюжетно-рольові, проблемно-моделюючі.
- За характером діяльності: хороводні, рухливі, спокійні.
- За віком дітей: для молодших, середніх, старших дошкільників та молодших школярів.

Кожен вид музичної гри має свої особливості та спрямований на розвиток певних навичок і здібностей. До прикладу:

Музично-дидактичні ігри поєднують у собі не лише елемент розваги, а й завдання на розвиток сенсорних здібностей. Вони спрямовані на формування вміння дітей розрізняти властивості звуків, такі як висота, сила, тривалість і тембр. Згідно з дослідженнями українського педагога О. Р. Ільченка, систематичне проведення музично-дидактичних ігор стимулює музичний розвиток дитини, навчає не лише слухати, а й вдумливо вслуховуватися у зміну регістрів, ритму, динаміки в одному творі.

Музична гра в навчально-виховному процесі є інноваційним інструментом, що дозволяє інтегрувати елементи пізнавальної, сенсорної та емоційної активності дитини. Ігри, що поєднують слухову зосередженість із руховою активністю, підвищують рівень пізнавальної та соціальної компетенції учнів, роблять навчання живим і насиченим. Крім того,

триетапна структура гри, запропонована Л. М. Масол, створює сприятливі умови для виховання не тільки музичних здібностей, а й почуття колективізму та взаємодопомоги. Це є важливим аспектом, який вказує на педагогічну цінність музичної гри як засобу формування особистісних та емоційних якостей.

Можна виділити основні структурні компоненти музичної гри:

- Наявність об'єкта ігрового моделювання, загальної мети.
- Підготовчий етап.
- Розподіл дітей на групи (ролей між учасниками гри).
- Взаємодія учасників гри.
- Підбиття підсумку, індивідуальна, групова, колективна оцінка діяльності (самооцінка).

Під час проведення гри педагогу слід враховувати:

- Тривалість гри (серії ігор).
- Залучення всіх дітей класу.
- Розподіл функцій, ролей.

В залежності від дидактичного завдання та розвитку ігрових дій музично - дидактичні ігри прийнято поділяти на три види:

- Спокійне музикування.
- Ігри типу рухливих, де елемент змагання відставлений від моменту виконання музичних завдань.
- Ігри, побудовані як хороводні.

Ігри першого типу передбачають статичні дії, де діти, поділені на групи, змагаються у швидкості та точності розпізнавання музичних фрагментів на слух. Такі ігри можуть включати реквізит, наприклад картки, малюнки або прапорці різних кольорів, які діти піднімають відповідно до музичного твору. Завдяки таким іграм діти розвивають свої навички уважного слухання, що є важливим елементом їхньої сенсорної компетентності.

Другий тип ігор передбачає активні дії та рухливі елементи, що додає динаміки та змагання до музичних завдань. Під час таких ігор діти, поділені

на групи, уважно слухають музичний твір і реагують на зміни динаміки та темпу за допомогою рухів. Наприклад, під час гучних звуків у кімнаті рухається одна група, тоді як інша зупиняється. Це дозволяє дітям краще розуміти ритм, динаміку та тембр музичного твору. Наприкінці гри проводиться конкурс, де діти демонструють свої музично-ритмічні рухи, які найбільше відповідають музичній динаміці твору.

Методика проведення музично-дидактичних ігор третього типу (хороводних) в основному схожа з методикою першого типу ігор. Відмінною особливістю цих ігор є обмежена рухова активність дітей, що дозволяє сконцентруватися на музичному матеріалі та точності виконання завдань. Так, у хороводних іграх змагаються групи дітей, об'єднані в два або три кола, або колектив проти соліста. Наприклад, перше коло рухається під звуки високого регістра, друге — під звуки середнього регістра, а третє — під звуки низького регістра. Перемагає та група, яка точніше відгукується на зміну звучання, що стимулює увагу та слухове сприйняття дітей.

Позитивна атмосфера в групі та уважність педагога до самостійних і творчих ініціатив дітей створюють у них бажання не тільки грати, але й самостійно придумувати ігри, обґрунтовуючи свої дії. Саме така педагогічна підтримка творчої діяльності дітей закладає основи їхньої емоційної та когнітивної активності, збагачуючи особистісний розвиток.

Наведемо деякі приклади із діапазону ігрових вправ, з точки зору Тодосієнко Н. які сприяють розвитку *музичного сприймання* дітей:

«Кольорова музика»: Завдання полягає у вираженні свого настрою після прослуховування музики за допомогою безпредметної композиції з кольорових ліній і плям. Діти експериментують із кольорами, що сприяє розвитку естетичного смаку.

«Слухаю себе»: Діти слухають музику із заплющеними очима, концентруючись на власних емоціях. Після цього вони відтворюють свій емоційний стан у вигляді словесного, пантомімічного або візуального образу.

Такий підхід допомагає дітям глибше усвідомити зв'язок між музикою та емоціями.

«Оживи картину»: Дитина уявляє себе героєм картини та намагається підібрати відповідні вокальні інтонації або музичний твір, який відповідає емоційному змісту картини.

«Кольоровий звукоряд»: Після ознайомлення з мажорним і мінорним звукорядом діти відображають свої враження через кольорове оформлення, розфарбовуючи мажорні звуки теплими, а мінорні — холодними відтінками. Ця вправа сприяє розумінню емоційного забарвлення музичних творів.

Як відзначає Л. М. Масол, «ігровий метод в навчанні молодших школярів сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, адже діти отримують можливість пізнавати світ через призму творчої взаємодії та індивідуальної активності» [28].

Саме такий підхід дає змогу дітям природно і радісно опановувати нові знання та навички, розвивати почуття ритму та музичний слух.

Музичні ігри мають свою особливу специфіку, адже вони сприяють розвитку різноманітних музичних навичок — ладового, метричного, гармонійного та ритмічного сприйняття. Можливість перетворити будь-яку тему з курсу сольфеджіо на гру робить навчання більш цікавим та близьким до дитячого світосприйняття. Для досягнення кращого результату кожній грі слід надати образну та привабливу назву, що розбуджує дитячу уяву. У початковій школі часто використовуються такі ігри, як «Фальшиві ноти», «Музичне лото», «Тональне доміно», «Квартет».

Гра «Фальшиві ноти» передбачає роздачу учням аркушів з написаною мелодією. Вчитель грає мелодію з помилками, і діти мають накрити фішками ті ноти, які звучать неправильно.

У грі «Музичне лото» учням роздаються картки з різними музичними елементами, як-от акорди чи інтервали. Вчитель грає обрані інтонації, а учні знаходять їх на своїх картках і накривають фішками. Ускладненням гри є вимога відтворити музичні елементи, накриті фішками.

«Тональне доміно» має вигляд карток, схожих на звичайне доміно, але кожна пара відповідає тональності та її ключовим знакам.

Гра «Квартет» складається з чотирьох карток, що містять ключові музичні терміни й поняття, які учні мають об'єднати у квартет, здобувши картки в інших гравців.

Для урізноманітнення музичних занять можна використовувати кубики, на гранях яких зображені акорди або інтервали. Учні мають побудувати й заспівати або зіграти ці акорди на інструменті, що сприяє формуванню внутрішнього слуху.

Навчальні ігри, справді виконують важливу функцію на початковому етапі музичного навчання, сприяючи глибшому сприйняттю, розумінню та творчій реалізації музичних характеристик пісні, танцю, маршу. Учні не тільки вчаться слухати та аналізувати музику, але й виражати її через рухи, словами, перетворюючи один інтонаційний матеріал у різні музичні жанри.

Згідно з твердженням німецького педагога Карла Орфа, такий метод роботи сприяє формуванню стійкого інтересу до музики та закріпленню теоретичних знань через практичне застосування. Він зазначає, що «Музика й рух повинні бути нерозривно поєднані. Через гру дитина відкриває основи ритму, мелодії та гармонії, а також вчиться співпраці та самодисципліні» [37,34].

Під час розвитку музичних здібностей важливо виховувати в учнів такі риси, як кмітливість, наполегливість та здатність до самоконтролю. Особливу роль у цьому відіграє навчання сольфеджіо, оскільки саме цей предмет спрямований на формування основ музичного слуху, пам'яті, ритмічного відчуття, а також навичок читання нот із аркуша та інтонування. Якщо дитина зазнає невдачі, необхідно підтримати її і допомогти повірити у власні можливості, що є надзвичайно важливим у процесі формування впевненості у собі. Гра, як метод навчання, дозволяє учням краще пізнавати одне одного та почуватися вільніше, що покращує атмосферу на заняттях. Тому

впровадження ігор до уроків сольфеджіо є не лише цікавим, але й ефективним засобом педагогічного впливу.

Додаємо приклади, ігор до уроків сольфеджіо:

1. **«Нотний лабіринт»**

Учням дають початковий звук, а потім задають нотні інтервали (вгору чи вниз). Вони мають «пройти лабіринт» і вказати кінцевий звук. Гра допомагає зміцнити інтонаційний слух та знання інтервалів.

2. **«Мелодія в дії»**

Учитель грає кілька нот (наприклад, тризвук), а діти повинні придумати рух або жест, який відповідає характеру почутої мелодії. Ця гра розвиває музичну уяву та емоційне сприйняття.

3. **«Вгадай мотив»**

Учитель грає початок знайомої мелодії, а діти мають її впізнати і заспівати продовження. Ця вправа розвиває музичну пам'ять та сприяє закріпленню матеріалу.

4. **«Звукова мозаїка»**

Діти отримують кілька нот і повинні створити короткий музичний твір, використовуючи лише їх. Завдання спрямоване на розвиток креативності, мелодичного слуху та композиційних навичок.

5. **«Ритмічний диктант»**

Учні слухають кілька тактів ритмічного малюнка і повинні його записати. Гра допомагає розвивати слухову пам'ять і точність у сприйнятті ритму.

6. **«Музичний крокодил»**

Один учень отримує завдання відтворити нотами або ритмом простий мотив, а інші повинні його вгадати. Завдання активізує слухову увагу і заохочує до взаємодії в групі.

7. **«Вокальний експеримент»**

Діти виконують знайому мелодію, але з різними емоційними відтінками: весело, сумно, гнівно тощо. Гра сприяє розвитку вокального слуху та емоційного реагування на музику.

8. «Переклади мелодію»

Учні грають або співають мелодію в одній тональності, а потім повинні перекласти її в іншу (з мажору в мінор або навпаки). Це завдання допомагає краще зрозуміти тональні співвідношення.

Такі ігрові методи роблять уроки сольфеджіо цікавішими та сприяють глибшому засвоєнню музичного матеріалу, водночас розвиваючи творчий потенціал дітей.

Оскільки процес творчості дитини пов'язаний з самостійними діями, вона психологічно розкривається, стає сміливішою при виконанні практичних музичних завдань та вчиться аналітично мислити.

У процесі вивчення основних музичних жанрів вчитель може запропонувати учням створити мелодію, яка відповідає характеристикам маршу, вальсу, польки або колискової. Така діяльність формує розуміння музичних стилів і розвиває слухові навички. Корисним є також створення мелодій, що зображають різні форми руху, такі як «Прогулянка», «Святковий хід», «Стрибки через скакалку», «Біг за м'ячем», що допомагає дітям краще осмислити емоційний зміст музики.

Для розвитку внутрішнього слуху ефективним методом є гра у «листи». У цій грі учні самостійно створюють і записують мелодію, використовуючи задані елементи, але без попереднього її відтворення. Після цього діти надсилають свої «листи» вчителю, який виконує їх на фортепіано, а кожен учень намагається впізнати власну мелодію. Для перевірки завдань вчитель може запропонувати учням завершити свої мелодії по пам'яті, заспівати їх або навіть проспівати частину мелодії за задумом автора.

Для подальшого розвитку творчих навичок корисними є завдання на варіювання мелодії, підбір другого голосу або підголоску, а також створення супроводу з використанням певних інтервалів чи тризвуків головних

ступенів. Найпростіші супровідні форми, як-от витримана тонічна квінта, починають вивчати вже в першому класі, тоді як у другому класі учні вчаться підбирати басовий голос, а в третьому — використовувати головні тризвуки та їхні обернення для формування акомпанементу гармонічного типу.

Такий підхід сприяє систематичному розвитку слуху та здатності до гармонійного мислення. Серед ефективних ігрових завдань, які сприяють розвитку творчих та аналітичних здібностей, є різні навчальні ігри. Наприклад, гра у «психологів» дозволяє дітям аналізувати музику через уявний діалог: учитель пропонує дітям уявити себе психологами, до яких прийшла людина «розповісти про свої переживання». Діти мають зробити висновки про характер цієї людини, аналізуючи прослуханий твір.

Гра «Аукціон композиторів» спрямована на збагачення знань про композиторів. Учитель демонструє портрет композитора, і діти «роблять ставки», називаючи факти з його життя, твори, засоби виразності тощо. Перемагає той, хто знає більше, що робить навчання цікавим та змагальним.

Інша корисна гра — «Детективи», яка сприяє засвоєнню понять «композиторський стиль» та музична стилістика. Дві команди готують «справу» про певного композитора, описуючи його стиль через музичні прикмети, такі як жанри, характерні риси виразності, тематика. Команди обмінюються завданнями, а перемагає та, яка краще розкриє «таємницю».

Також доцільно застосовувати гру «Спіймаємо в долоньки» для розширення словникового запасу емоційно-образних характеристик. Учитель спеціально вводить неправильні слова-описи для певного твору, а учні мають виправити його, визначаючи правильні слова-характеристики.

Важливо, щоб учитель надавав підтримку учням за цікаві рішення та коректно виправляв помилки. Це дозволяє зберегти інтерес до творчості та підвищує впевненість учнів у власних силах. Американський філософ і педагог, автор концепції прагматичної педагогіки Джон Дьюї. У своїй книзі «Мистецтво як досвід» стверджує, що: «педагогіка мистецтва полягає в

підтримці дитячої спонтанності та створенні умов для її естетичного розвитку» [69,91].

Також, у формуванні естетичного сприйняття дітей важливе місце займають ігри-інсценізації, особливо під час прослуховування музичних творів. Наприклад, використання пантоміми у виконанні фрагменту твору Е. Гріга «У печері гірського короля» дозволяє учням глибше відчувати атмосферу музики, перевтілитися у зображувані образи. Драматичні ігри, такі як розігрування сценок з життя видатних композиторів, наприклад В. А. Моцарта чи Л. Бетховена, допомагають дітям краще зрозуміти їхні творчі здобутки та особистісні якості.

Варто звернути увагу, й на ігри-драматизації. Вони поєднують у собі елементи мистецтва та гри, дозволяючи дитині не просто відтворювати дії персонажа, а й передавати типові для нього емоції та поведінку. Важливою умовою для розвитку естетичних інтересів дітей є різнобічне використання різних видів художньої діяльності. Занурення у тонкощі лише одного виду мистецтва може обмежити розвиток дитини, тоді як комплексний підхід, включаючи фарби, звуки, слова, збагачує дитину різноманітними відчуттями та сприяє її повноцінному розвитку.

Для всебічного естетичного виховання доцільно також використовувати ігри-подорожі, які організовуються на тривалий період та включають різні форми діяльності: екскурсії, конкурси, вікторини. Наприклад, подорожі до країни Музики чи у світ казкових музичних сюжетів значно розширюють музичний кругозір дітей і збагачують їх художній досвід.

Ефективна організація ігрової діяльності потребує моделювання творчих процесів. Діти у процесі гри перевтілюються в образи поетів, музикантів, художників, занурюючись у ті емоції, що необхідні для створення певного образу. Такий підхід дозволяє їм розвивати не тільки музичне, а й художньо-образне мислення, що стає основою для формування їхньої особистості.

У молодшому шкільному віці ігрова діяльність стає провідним чинником у розвитку психіки дитини та сприяє формуванню особистісних якостей. Спостереження показують, що поступове залучення дітей до процесів естетичного сприйняття за допомогою музично-ігрової діяльності допомагає виявити та активізувати творчі здібності, розвиває самостійне мислення та підвищує інтерес до мистецтва.

Як зазначає українська дослідниця Л. М. Масол, поетапність формування естетичного інтересу є важливою умовою у розвитку музичного сприйняття учнів: «Процес творчого пізнання мистецтва потребує ретельно організованих етапів, на яких формується допитливість, естетичне сприйняття та особистісна самоідентифікація» [28].

На першому етапі формується початкова зацікавленість, на другому — естетичний інтерес, а на третьому етапі діти вже здатні самостійно будувати сюжет і композицію.

Отже, ігрова діяльність є невід'ємною частиною естетичного виховання дітей, сприяючи їх творчому та емоційному розвитку. Впровадження музично-дидактичних ігор дозволяє педагогам зробити процес навчання захопливим, а завдяки поетапності, творчим вправам та інтеграції різних видів мистецтва діти збагачуються новими враженнями та естетичним досвідом. Таким чином, комплексний підхід до ігрової діяльності дозволяє зробити естетичне виховання невід'ємною частиною всебічного розвитку особистості.

2.2 Музично-дидактичні ігри як засіб розвитку музичних здібностей молодших школярів

Гра відіграє ключову роль у розвитку особистості дитини, впливаючи на формування її творчих здібностей і пізнавальних інтересів. Це один із важливих елементів навчання, який вже давно привернув увагу вчених різних галузей, які прагнули пояснити сутність гри та її вплив на дитячий розвиток. У XIX-XX століттях з'явилися різні теорії, що пояснюють роль гри у житті дитини. Однією з найвідоміших є теорія видатного психолога та педагога Джеймса Гросса, який розглядав гру як природну підготовку організму до майбутнього дорослого життя. Він вважав, що гра, зокрема рольова, відображає прагнення дитини до відтворення дорослих моделей поведінки, наприклад, догляд за лялькою як прояв материнських інстинктів.

Завдяки ігровій діяльності діти поглиблюють розуміння навколишнього світу, отримують знання про обов'язки дорослих, а також формують стосунки з іншими. В процесі гри відбувається розвиток таких важливих якостей, як співчуття, товариськість, повага до оточуючих, що має вагоме значення для соціалізації. Крім того, гра сприяє розвитку розумових здібностей та пізнавальних інтересів, що формуються саме в ігровому середовищі. Під час гри розвиваються спостережливість, пам'ять, мислення, творча уява та вольові якості. Найважливіший результат гри - глибока емоційна задоволеність самим її процесом, що найбільшою мірою відповідає потребам і можливостям дієвого пізнання навколишнього світу та активного спілкування між людьми.

Особливий внесок у дослідження природи гри зробив Йоганн Генріх Песталоцці, який акцентував увагу на природних фізіологічних і психологічних потребах дітей. У своїй праці він наголошував: "Здорова дитина прагне бачити, чути, ходити, торкатися. Серце прагне любити й довіряти, а розум — мислити". На його думку, кожна здатність дитини прагне розкриття, а гра є важливим засобом для її активізації. Ця думка підкреслює

цілісність розвитку дитини, де фізичні, емоційні та інтелектуальні потреби взаємопов'язані [40].

Важливо зазначити, що погляди на природу дитячої гри, насправді, вже давно привертають увагу багатьох дослідників. Наприклад, К. Мюллер і Г. Спенсер розглядали гру як спосіб розрядження надлишкової енергії, яку дитина накопичує і, не маючи можливості витратити на трудову діяльність, реалізує через гру. Вони стверджували, що саме ігрові дії стають тією формою активності, яка допомагає зняти енергетичне перенапруження та задовольнити потребу в русі й вираженні. Г. Спенсер підкреслював: «Гра є тією формою діяльності, яка компенсує фізіологічні й психічні потреби організму, забезпечуючи гармонійний розвиток» [52,52].

Карл Мюллер особливо акцентував увагу на тому, що природна захопленість дітей грою є основним джерелом їхньої радості. Він зазначав: «Задоволення, яке приносить гра, є найпершим кроком дитини до самовираження. Саме в іграх дитина вперше пізнає радість творчості» [34, 74]. Водночас це пояснення залишає відкритим питання, що саме є джерелом цього захоплення. Очевидно, що інтерес до гри має коріння в глибинних психологічних і фізіологічних потребах дитини, які знаходять своє вираження у ігровій діяльності.

З іншого боку, Зігмунд Фрейд інтерпретував гру як засіб компенсації почуття неповноцінності дитини. Він вважав, що гра дозволяє дитині зайняти позиції, які в реальному житті для неї недосяжні. Фрейд писав: «Гра — це спосіб для дитини прожити ті соціальні ролі, які вона не може реалізувати у своєму повсякденному житті. Це компенсує її прагнення до самореалізації» [60, 122]. Наприклад, граючи в лікаря чи вчителя, дитина задовольняє свої внутрішні потреби у визнанні та спілкуванні.

Зважаючи на вищезазначені теорії, варто підкреслити, що гра має комплексну природу, яка не обмежується виключно біологічними або психологічними аспектами, а є інтегративним процесом, що дозволяє дитині

адаптуватися до навколишнього світу. В цьому можна стверджувати, що сучасний підхід до гри повинен включати не тільки спостереження за її проявами, але й вивчення соціокультурного контексту, у якому дитина розвивається. Це дозволить глибше зрозуміти і виявити зв'язок між грою та розвитком особистісних і соціальних навичок, що є важливим для адаптації дитини в суспільстві.

Принципово по-іншому підходять до пояснення природи дитячої гри українські вчені. Педагоги та психологи, такі як В. О. Сухомлинський, С. Ф. Русова, К. Д. Ушинський, Б. Д. Грінченко, не лише глибоко аналізували значимість гри, але й науково обґрунтували її як форму творчої діяльності. Вони розглядають гру як своєрідний спосіб світосприйняття, як форму пізнавальної активності та ставлення до дійсності, яка оточує дитину. Гра у цьому розумінні є важливим видом діяльності, що розширює і збагачує пізнання світу та розуміння його сенсу. Завдяки своїм багатогранним можливостям гра розглядається не тільки як спосіб самовираження, але й як цінний метод виховання і розвитку особистості. В. О. Сухомлинський наголошував на незамінній ролі гри у розумовому розвитку дитини. Він стверджував, що гра є тим "світлим вікном", через яке у духовний світ дитини проникає потік життєдайних уявлень і понять. Сухомлинський порівнював гру з іскрою, здатною запалити в дитячому серці вогник допитливості і любові до знань, яка в свою чергу сприяє формуванню стійкого інтересу до навчання та пізнання світу [56, 95].

Творча гра, за спостереженням українських педагогів, дозволяє дитині глибше проникнути у суть навколишнього світу, отримати певний життєвий досвід і викликати потребу самовираження у діяльності. Вона наповнює дитяче життя радістю і казковістю, а також забезпечує атмосферу, де діти відчують світ як місце для фантазії і відкриттів. Оскільки гра охоплює всі сторони особистості учня, вона вимагає активної роботи мислення, застосування трудових навичок, а також прояву щирих емоцій і глибоких почуттів, що дозволяє дитині рости і розвиватися вільно і гармонійно. Гра

розвиває в дітях чутливість до чужих переживань, радість за щастя іншого і здатність переживати чужу долю, як свою власну. У цьому контексті гра є важливим елементом для збагачення духовного світу дитини, та формування емоційної зрілості та соціальної відповідальності.

Сюжетно-рольові ігри становлять важливе джерело розвитку діяльності потенціалу учнів, досягаючи свого найбільшого розквіту в середньому шкільному віці. З особливим інтересом діти цього віку беруть участь у іграх з правилами, які набувають більшої вартості, коли формується потреба у взаємодії. Проте поява нових варіантів ігор не зменшує ролі тих, що вже освоєні, – вони залишаються в активному і творчому досвіді дитини, допомагаючи їй формуватися як особистості. У сюжетно-рольових іграх молодші школярі часто відтворюють соціальні ролі, вчать взаємодіяти з іншими людьми та розуміти правила поведінки у різних ситуаціях. Граючи з однолітками або з ляльками, які наділяються певними ролями, діти намагаються чітко дотримуватися правил ігрового процесу, створюючи враження справжнього робочого колективу. В таких іграх також часто виникає мотив змагання, що стимулює додаткову активність і розвиває здатність взаємодіяти з іншими.

Рухливі й спортивні ігри, як правило, передбачають або особистий, або груповий виграш, що ще більше підсилює зацікавленість дітей у змагальному процесі. Структура творчої гри є унікальною: сюжетом служить якась сфера реального життя, яку діти творчо інтерпретують. Головним елементом у сюжетно-рольовій грі є роль, яку бере на себе учень, що дозволяє йому вільно експериментувати з образами і виявляти креативність у взаємодії з іншими учасниками гри. В розгорнутій формі така гра є колективною діяльністю, де учасники вступають у взаємодію як партнери та союзники, поділяючи відповідальність за розвиток спільного задуму.

Сюжетно-рольова гра об'єднує всіх її учасників спільною ідеєю, яка втілюється завдяки внеску кожного у вигляді фантазії, знань і досвіду. Кожен гравець має дотримуватися правил, які диктуються роллю, що додає грі

структурованість. Емоційне співпереживання та захоплення творчим процесом, в якому відображаються пригоди, небезпеки, радощі та відкриття реального життя, дозволяють дітям глибоко відчутти цінність колективної діяльності, незважаючи на ігровий формат. Це створює надзвичайно сприятливі умови для розвитку командних цінностей та гуманістичних переконань.

На основі аналізу сучасних українських досліджень до розвитку гри як інструменту виховання, можна стверджувати, що сюжетно-рольова і творча гра виконує не лише функцію розваги, але й слугує важливим чинником у формуванні когнітивного та емоційного розвитку дитини. Зокрема, розвиток музичних здібностей через музично-дидактичні ігри представляє значний інтерес для всебічного розвитку особистості, оскільки формує здатність до креативного самовираження, що є ключовою компетентністю у сучасному суспільстві.

Проте, практика доводить, що повноцінне сприйняття музики дитиною можливе лише тоді, коли вона здатна зрозуміти, про що «розповідає» музика, тобто може співвідносити почуті звуки з реальними образами та ситуаціями, знайомими їй з повсякденного життя.

Такий підхід створює унікальну можливість для дітей відчутти себе активними учасниками творчого процесу, що не лише збагачує їхній емоційний досвід, а й сприяє розвитку когнітивних і соціальних навичок. Музично-дидактичні ігри, у цьому контексті, виступають ефективним інструментом, який гармонійно поєднує елементи навчання та творчості.

Музично-дидактичні ігри – аббревіатура *МДІ*, це навчальні матеріали, які дають змогу допомагати дітям в ігровій формі комплексно сприймати музичні твори, викликати у дітей зорову, слухову і рухову активність і тим самим розширювати їхнє сприймання музики у цілому.

Сучасна педагогічна практика дедалі частіше звертається до музично-дидактичних ігор, оскільки вони комплексно впливають на дитину, викликаючи у неї зорові, слухові та рухові реакції. Цей підхід дозволяє дітям

не лише слухати музику, а й активно взаємодіяти з нею, тим самим поглиблювати сприйняття музичного твору.

Вони умовно поділяють на три групи:

Перша група містить ігри, які допомагають школярам формувати уявлення про характер музики (наприклад, весела чи сумна), та про основні жанри музичного мистецтва, такі як пісня, танець, марш. Ці ігри сприяють розумінню загальних рис музики і стимулюють емоційний відгук.

До другої групи відносяться ігри, спрямовані на ознайомлення дітей зі змістом музичних творів, а також з їх образами. Ці ігри акцентують увагу на сюжетних компонентах музики і вчать дітей асоціювати музику з конкретними подіями чи персонажами.

А третя група включає ігри, які допомагають дітям усвідомлювати засоби музичної виразності, зокрема, тембр, динаміку, темп тощо. Завдяки таким іграм учні починають розуміти, як конкретні музичні засоби створюють настрій і характер твору.

Залучення музично-дидактичних ігор у педагогічний процес сприяє розвитку комплексного музичного сприйняття в учнів, що є важливою складовою всебічного розвитку особистості. Завдяки цьому підходу діти отримують можливість не тільки слухати і запам'ятовувати музичні твори, але й розуміти їх глибший зміст, що формує основи музичного смаку.

Розглядаючи використання МДІ у навчальному процесі, важливо пам'ятати, що розвиток сприйняття музики йде пліч-о-пліч з формуванням навичок творчого підходу до будь-якого виду діяльності.

Систематичне використання музично-дидактичних ігор на уроках музики в молодших класах має особливу методику, яка орієнтована на розвиток естетичного і творчого сприйняття музичного мистецтва дітьми. Педагог починає з того, що знайомить дітей з кожною грою, детально пояснюючи завдання, яке може виконуватись як індивідуально, так і всією групою (залежно від кількості дітей та особливостей завдання). Власний досвід доводить, що регулярне застосування МДІ викликає в учнів живий

інтерес як до самої музики, так і до завдань, сприяючи більш активному опануванню музичного репертуару та основ музичної культури.

У процесі роботи з МДІ педагог може варіювати завдання, поступово підвищуючи їх складність, а також оновлювати репертуар, проте в межах програмних вимог. Це дозволяє учням глибше зануритися в музику і поступово формує в них усвідомлене ставлення до музичного мистецтва. Важливим аспектом є те, що у виконанні музично-дидактичних ігор діти не просто відтворюють вивчене, але й розвивають і збагачують свої знання та навички, що сприяє вдосконаленню музичних здібностей. Саме тут проявляється закон творчої діяльності, оскільки гра стимулює дитину до активного й індивідуального осмислення набутих умінь, що робить кожен підхід до завдання унікальним і неповторним.

Таким чином, музично-дидактичні ігри в навчальному процесі не тільки слугують засобом ознайомлення з музичним мистецтвом, але й виступають важливим інструментом для розвитку творчої особистості. Вони створюють атмосферу, де діти вільно проявляють свої здібності, вчаться мислити нестандартно і впевнено висловлювати себе. Цей підхід сприяє формуванню у дітей здатності приймати самостійні рішення, що є важливою складовою всебічного розвитку та підготовки до життя в умовах сучасного світу. Завдяки застосуванню МДІ у педагогічному процесі вдається закласти основи творчої самореалізації дитини, що робить цю методику цінним вкладом у розвиток інноваційного підходу до початкової музичної освіти.

Для ефективного розвитку творчого потенціалу особистості у навчально-виховному процесі необхідно створювати такі умови, які б максимально сприяли задоволенню пізнавальних інтересів і забезпечували простір для творчої діяльності учнів молодшого шкільного віку. Саме такі умови дозволяють дітям відчувати радість від успіху, формують позитивне ставлення до творчої активності, забезпечують здобуття життєвого досвіду та навичок самостійної діяльності. Цей досвід допомагає школярам усвідомлювати загальну і конкретну мету їхніх дій, що своєю чергою, формує

у них прагнення до самовдосконалення, самоосвіти, самоаналізу та розвитку умінь для творчого вирішення завдань. Завдяки цьому у дітей поступово формуються риси та якості, що становлять основу творчих здібностей особистості.

Задля результативного розвитку творчого потенціалу школярів варто опиратися на досягнення психологічної та педагогічної науки. Зокрема, український академік В. О. Моляко зазначає, що створення творчої особистості є можливим лише за умов «психологізації» всього навчально-виховного процесу. Це означає, що система освіти має забезпечувати такі умови, які дозволять реалізувати творчий потенціал кожної дитини, підтримуючи її індивідуальні здібності та інтереси.

Академік вважав, що важливим аспектом у розвитку творчої особистості молодшого школяра є самопізнання, усвідомлення власних нахилів та здібностей. Результативність роботи у цьому напрямку значно зростає за дотримання кількох ключових психологічних і педагогічних умов:

Створення емоційно комфортної та доброзичливої атмосфери під час виконання будь-яких музично-дидактичних ігор .

Організація ігрової діяльності, що базується на інтересах, потребах і потенційних можливостях дітей, дає можливість більш глибокого занурення у процес навчання та творчості.

Завдання МДІ повинні пробуджувати в кожного учня дослідницький інтерес, стимулюючи його до творчої активності, спонукати до досягнення цілей, формувати вміння долати труднощі й знаходити ефективні рішення.

Наявність усвідомленого інтересу до творчості у дітей є однією з важливих ознак формування творчої особистості. Це проявляється у прагненні дитини до оволодіння знаннями, вміннями та навичками, що сприяють реалізації творчого пошуку. Така усвідомленість є визнанням особистістю важливості творчої діяльності як значущого елементу життєвого досвіду. Не менш важливим показником творчої активності є спрямованість дитини на досягнення результатів, адже саме вона, як свідчать дослідження,

виступає рушійною силою поведінки учнів і мотивує їх до самостійної діяльності.

Про рівень розвитку творчих здібностей також свідчить яскраво виражене бажання займатися творчістю, прагнення знаходити оригінальні підходи до розв'язання проблемних завдань. У процесі діяльності це бажання може проявлятися у формі активних і вольових дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей, пошук нетрадиційних прийомів і засобів для вирішення завдань. Емоційна забарвленість процесу творчого пошуку, наявність позитивних емоцій і відчуття впевненості у своїх силах також є важливими показниками розвитку творчих здібностей учнів.

Дитина шести років, як відомо, потребує активності й гри для всебічного розвитку своїх природних задатків. Насильницьке припинення ігрової діяльності може призвести до гальмування її розвитку та розкриття особистісного потенціалу. Відомий український педагог Василь Сухомлинський підкреслював, що гра є для дитини не просто формою діяльності, а справжньою соціальною практикою, де вона вчиться основам співжиття, засвоює моральні цінності і формується як особистість у колективі. Ігровий процес, на думку В. Сухомлинського, є важливим етапом підготовки дитини до дорослого життя, де вона здобуває первинний життєвий досвід і розвиває соціальні навички [56].

У цьому контексті можна стверджувати, що музично-дидактичні ігри також є і ефективним інструментом для розвитку творчих здібностей, оскільки вони створюють середовище для пізнавальної та соціальної активності, стимулюють глибше розуміння та переживання. Вони дозволяють дитині розкрити свій потенціал у різних видах діяльності, вчать її самостійно ухвалювати рішення і формують усвідомлене ставлення до творчого процесу. Інноваційний підхід, заснований на психологізації навчально-виховного процесу, сприяє більш ефективному розвитку творчої особистості, дозволяючи дітям навчитися реалізовувати свої творчі задуми та стати активними учасниками суспільного життя.

Продовжуючи цю тему, слід звернути увагу також на значення музично-рольових ігор, які відкривають ще більше можливостей для творчого розвитку молодших школярів.

Музично-рольові ігри, що активно використовуються в молодшій школі, ґрунтуються на взаєминах між учнями, а також на сюжетах з літератури, історії чи реального життя. У таких іграх школярі розвивають свою уяву, засвоюють соціальні норми, практикують поведінкові моделі й навички взаємодії з партнерами в ігровому процесі. Залучення до гри не тільки допомагає дітям вивчати правила поведінки, але й надає цінний досвід колективної роботи, формуючи готовність відповідати на запити інших. Поряд із рольовими іграми, у молодших школярів особливого інтересу набувають конструктивні ігри, що сприяють ознайомленню з властивостями матеріалів, розумінню просторових особливостей та форм.

Серед сучасних ігор окремо варто виділити комп'ютерні ігри, які потребують особливого підходу і глибокого аналізу з боку педагогів та батьків через їхній вплив на загальний розвиток, психофізіологічний стан і здоров'я дитини. Вміло організована і керована вчителем або батьками гра може стати ефективним засобом у процесі навчально-виховної роботи, забезпечуючи розвиток дитини.

Використання ігрових елементів у навчальній діяльності збагачує та стимулює пізнавальну активність школярів, пробуджуючи у них інтерес до завдань, що вимагають певних зусиль і творчого підходу. Спостереження показують, що молодші школярі активно беруть участь у різних ігрових видах діяльності. Зокрема, учні других класів вирізняються особливою зацікавленістю до ігор, тоді як у третьому класі кількість ігор дещо зменшується, але зростає їхня змістовність. Слід також зазначити відмінності між вподобаннями хлопчиків і дівчаток: хлопчики, як правило, віддають перевагу іграм з технікою (автомобілями, літаками), тоді як дівчатка грають з ляльками, хоча цей інтерес до ігор з ляльками поступово згасає до четвертого класу.

На уроках музичного мистецтва, гра та інші види творчої діяльності набувають особливого значення, оскільки сприяють розвитку спостережливості, уваги, музичного слуху і навичок. Зокрема, діти вчаться розрізняти й відтворювати мелодійний рух, тривалість і темп звуків, розвиваючи здатність до музичного сприйняття і ритмічного виконання. Завдяки цим навичкам зростає їхня спостережливість, цілеспрямованість і інтерес до завдань, які передбачають творче вираження. З часом діти формують свої музичні уподобання, вчаться послідовно виконувати рухи досить складних танців, сюжетних і не сюжетних ігор.

У процесі колективного виконання пісень, танців і ритмічних вправ розвиваються вольові та емоційні якості дітей, такі як дисциплінованість, організованість і дружнє ставлення до однокласників це розвиває комунікативні навички.

Сприймання дітей молодшого шкільного віку має різнохарактерні особливості. Їхня увага ще недостатньо стійка і вона легко переключається з одного предмета на інший. Сприймання всього є наочним, тобто вони краще засвоюють інформацію, коли вона підкріплена яскравими зображеннями, демонстраціями, практичними завданнями. Крім того, емоційна складова відіграє значну роль у молодших школярів. Позитивні емоції сприяють кращому запам'ятовуванню, а негативні можуть заважати навчальному процесу. Враховуючи ці особливості, вчитель відіграє ключову роль у розвитку сприймання молодших школярів. Для цього вчитель використовує різноманітні методи і прийоми: демонструє наочні посібники, співає разом з дітьми, використовує шумові інструменти, ігрові елементи.

Поняття музичного розвитку середнього та старшого шкільного віку охоплює поступове ускладнення форм від простих - до більш складних. Процес розвитку включає появу нових якостей і здібностей, які засвідчують поступове зростання музичних здібностей дитини. Варто зазначити, що серед молодших школярів спостерігаються значні індивідуальні відмінності в

музичному розвитку, які можуть бути зумовлені фізіологічними особливостями, умовами життя, рівнем культури в сім'ї та станом здоров'я. Це визначає різний рівень готовності дітей до сприйняття матеріалу.

Окрему увагу необхідно приділяти учням із менш вираженими музичними здібностями, надаючи їм підтримку та розвиваючи тих, хто виявляє більший інтерес. Важливо враховувати індивідуальні можливості та потреби кожного учня, оцінюючи їхні досягнення справедливо і стимулюючи їхній подальший розвиток. Саме в молодшому шкільному віці виникає необхідність у виявленні прихованих здібностей, які потребують своєчасного виявлення та підтримки.

У другому класі школярі продовжують удосконалювати, закріплювати й поглиблювати набуті у першому класі музичні знання та навички. Другокласники, з точки зору фізіологічних і психологічних особливостей, схожі на першокласників: вони так само мають потребу в рухливій діяльності і виявляють обмежену здатність концентрувати увагу на тривалій час. Однак на відміну від першокласників, які навчаються головним чином через гру, другокласники поступово переходять до більш свідомого сприйняття музики.

З розвитком музичних здібностей у третьокласників та четвертокласників розширюються музичні знання, що дозволяє їм більш осмислено аналізувати твори, аргументовано висловлюватися про їхній художній зміст, усвідомлюючи музику як результат цілеспрямованої діяльності композитора і виконавця. Учні поступово опановують основні "закони" музичного мистецтва, усвідомлюють зв'язок між емоційними образами й реальними життєвими відчуттями, а також розуміють значення виконавської діяльності як засобу втілення задуму композитора. Ці нові навички й знання підтримують їхній інтерес до музики, який стає глибшим і свідомішим.

Отже, музично-дидактичні ігри стають важливим інструментом, який комплексно розвиває творчий потенціал учнів, пробуджуючи в них слухову, зорову та рухову активність, що сприяє більш глибокому сприйняттю музики

та залученню до основ музичного мистецтва. Гра не зникає з навчального процесу навіть після переходу дітей до навчання в початковій школі – вона адаптується до умов нового навчального середовища і залишається важливою частиною музичного виховання.

РОЗДІЛ III

ВИДИ, ФУНКЦІЇ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МУЗИЧНО-ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

3.1 Сюжетні ігри, як один з методів музичної дидактики

Гра є одним із фундаментальних видів людської діяльності поряд із навчанням і працею. Вона є унікальним феноменом, який допомагає формувати особистість і забезпечує емоційне та інтелектуальне зростання людини. Визначення гри, як засобу засвоєння соціального досвіду та саморегуляції поведінки, було надане багатьма науковцями. Так, український дослідник Григорій Ващенко розглядав гру як спосіб засвоєння навичок у спрощених умовах, що дозволяє дитині експериментувати з соціальними ролями, ситуаціями та обставинами, сприяючи розвитку її особистості. [5]

Зокрема, в дитячій психології гра виступає як основна діяльність, яка визначає психічний розвиток, адже вона створює уявні ситуації, що стають засобом розвитку уяви, мислення та емоційної сфери дитини.

Особливості гри як найважливішого інструменту дитячого розвитку вимагають уваги з боку її педагогів, адже вона не лише знайомить дитину з навколишнім світом, але й дозволяє виразити індивідуальні емоції та відчуття. Як стверджує сучасний український психолог Володимир Панок, гра допомагає дитині переробляти здобуті знання, створюючи місток між світом фантазії і реальним життям [38].

На нашу думку, гра є саме тим доступним інструментом, який активізує внутрішній потенціал дитини, адже дозволяє їй досліджувати власні емоції та розвивати навички комунікації.

Беручи до уваги, метод дидактичних ігор важливо зазначити, що він охоплює різні форми, що включають елементи змагання та рольового відтворення. Драматизація, або метод постановки ролей, є важливим аспектом цього методу, оскільки дозволяє учням створювати образи та втілювати різні ролі, навіть якщо це символічні персонажі музичного твору. Сам термін "драматизація" походить від поняття "драма" і визначає один із методів навчання, який передбачає активну діяльність дитини у вигляді відтворення сюжетів або подій. Основою драматизації є сюжетність, наявність діалогів, конфліктність дії та поділ на окремі сцени. Витоки цього методу можна знайти в ритуальних обрядах стародавніх народів, де діти в процесі гри відтворювали дії дорослих, спрямовані на забезпечення захисту, продуктивної праці або ритуального поклоніння. Метод драматизації може бути класифікований як один із способів засвоєння знань. Він сприяє розвитку пізнавальної активності школярів у процесі самостійного опанування матеріалу, а також формує здатність до емоційного відгуку та інтерпретації музичних творів. Важливо відзначити, що під час підготовки до сюжетної гри вчитель залучає різні педагогічні підходи, такі як бесіда, обговорення, робота з текстами. Наприклад, підхід, запропонований Я. Рудницьким, передбачає використання ситуаційного методу, методів випадковостей, а також застосування дидактичних ігор, що підвищує рівень мотивації учнів і стимулює їх до самостійного пошуку відповідей [46].

Гра-драматизація, є « відтворення сюжету літературного твору власними діями виконавців ролей, використання ними засобів виразності – інтонації, міміки, пантоміми. Драматизація відбувається на основі особистих дій виконавців ролей. Своєрідність кожного ігрового образу створюється при драматизації казок, авторських творів, полягає у єдності типової і індивідуальної характеристик» [65].

Застосування інсценізацій казок, народних і авторських пісень, а також літературно-музичних композицій дозволяє дітям краще розуміти багатогранність музики. Драматизація відноситься до групи *експонуючих*

методів, які є однією з ключових форм організації навчального процесу в музичній педагогіці. Експонуючі методи передбачають демонстрацію та представлення мистецьких явищ, допомагаючи учням краще сприймати, розуміти та інтерпретувати художній матеріал. Вони поділяються на *імпресивні* та *експресивні* методи, кожен із яких має свої завдання та способи впливу на учня.

Як імпресивний метод, драматизація спрямована на отримання знань і розширення уявлення про музику, акцентуючи увагу на творчому сприйнятті твору. Учні під час такого методу зосереджуються на аналізі характеру персонажів, настрою та художнього задуму музичного твору. Це сприяє формуванню емоційної чутливості та естетичної насолоди від мистецтва.

З іншого боку, драматизація може виконувати функцію експресивного методу, коли акцент робиться на активному вираженні власних почуттів, уявлень і реакцій. У цьому контексті учні через рух, мову, вокал або інструментальне виконання втілюють свої враження, що дозволяє їм глибше осмислити музику та знайти її відгук у власному досвіді. Експресивні методи стимулюють творче самовираження, сприяють розвитку імпровізаційних здібностей і формують зв'язок між музикою та іншими видами мистецтва.

Таким чином, драматизація об'єднує імпресивний і експресивний підходи, створюючи умови для гармонійного поєднання музичного сприйняття та творчої активності учнів. Це робить її ефективним засобом інтегрованого виховання, що сприяє розвитку як інтелектуальної, так і емоційно-естетичної сфер дитини.

У використанні драматизації як методу навчання важливо забезпечити структуру уроку, де б учні самостійно створювали художні образи, моделюючи ситуації, у яких могли б відтворити елементи музичної мови. Це перетворює гру в навчання на дієвий механізм для розвитку креативності та виявлення індивідуальних рис дитини, адже кожен учень має можливість принести власний внесок у процес інсценізації твору.

Сюжетність у навчанні відіграє надзвичайно важливу роль, що підтверджено багатьма дослідженнями сучасних українських та зарубіжних педагогів. Так, наприклад, В. О. Сухомлинський підкреслював значення емоційної залученості та асоціативного мислення, яке допомагає учням глибше засвоювати навчальний матеріал. На його думку, використання сюжетних елементів сприяє розвитку емоційного інтелекту та художнього мислення у дітей. [56]

На уроках музики використання сюжетних методів дозволяє органічно поєднувати навчальні завдання з емоційними та естетичними цілями, забезпечуючи багатогранний розвиток учнів. Зокрема, музичний педагог В.І. Лисенко зазначає, що ігрові форми навчання та рольові ігри активізують дитячу увагу, розвивають навички взаємодії і допомагають формувати початкове естетичне сприйняття. На нашу думку, сюжетна гра в музичному навчанні – це ефективний інструмент, який не тільки захоплює дітей, а й спонукає їх до глибшого сприйняття музики через власний емоційний досвід.

Використання сюжетності у навчанні виконує кілька важливих функцій, які забезпечують не лише знання, а й розвиток моральних і естетичних якостей особистості. Основними функціями сюжетних ігор є:

- виховна функція. Завдяки залученню до різних ролей та сюжетів, школярі формують ціннісні орієнтації, розвивають відповідальність, взаємодопомогу та ініціативність;

- розвиваюча функція. Під час сюжетної гри школярі розвивають здатність до образного мислення, фантазії, активізуючи увагу та збагачуючи асоціативний ряд. Зокрема, в процесі рольових ігор вони вчаться швидко реагувати на нові ситуації, що сприяє формуванню емоційної стійкості та художньої чутливості;

- комунікативна функція. Завдяки тому, що діти під час гри спілкуються між собою, вони навчаються взаємодіяти, розвивають навички комунікації, що є важливим компонентом соціалізації. Сучасний педагог І. Д. Бех підкреслює, що сюжетна гра допомагає дитині навчитися налагоджувати

відносини та будувати взаємоповагу, необхідну для подальшого розвитку особистості; [3]

-пізнавальна функція. Під час сюжетних ігор учні знайомляться з новими фактами, культурними феноменами, розвивають здатність спостерігати за художніми образами, вчать аналізувати та робити висновки. Дитяче сприйняття через гру допомагає формувати міцні асоціативні зв'язки, які закріплюють отримані знання;

-компенсаторна функція. У грі учні можуть самовиражатися і компенсувати недостатність емоційного спілкування, що сприяє їхньому гармонійному емоційному розвитку. За словами відомого українського психолога В. Г. Панка, сюжетні ігри дозволяють дитині безпечно переживати емоційні ситуації, що розвиває її здатність до емоційної саморегуляції; [38]

-навчальна функція. Вона реалізується через інтеграцію різних знань і вмінь, зокрема з музичних, театральних, літературних дисциплін. Граючи, діти легше засвоюють поняття з музичної грамоти та розвивають виконавські навички, що особливо важливо у музично-педагогічному процесі;

-терапевтична функція. Сюжетні ігри також використовуються для зниження рівня тривожності та розв'язання емоційних конфліктів у колективі. Ігри з розігруванням конфліктних ситуацій за участю музичних персонажів створюють безпечне середовище для опрацювання соціально-емоційних навичок.

-естетична функція. Діти не лише сприймають художні твори, але й навчаються естетичним критеріям сприйняття навколишнього світу, розвивають власний художній смак. Вони поступово набувають естетичних знань та потреби до сприйняття музики, що позитивно впливає на їхній розвиток.

У сучасних умовах навчання, де для дітей значну роль відіграє практичний досвід, сюжетна гра стає необхідним компонентом їхньої освіти. На нашу думку, саме через гру учні відчують свободу творчого

самовираження, що робить процес навчання більш цікавим і значущим. Використання методу сюжетності не тільки розвиває уяву, але й допомагає формувати моральні якості учнів, навчає їх співчуття, толерантності та навичок співпраці.

Гра є одним із фундаментальних видів діяльності, що сприяє всебічному розвитку дитини, включаючи її моральні, інтелектуальні та емоційні аспекти. За словами українського педагога В.О. Сухомлинського, гра є «школою радості», де дитина знаходить власне місце у світі, вчиться співпраці та взаємодії, набуває досвіду, який буде важливим у подальшому житті.

В процесі гри дитина вчиться вирішувати завдання, що формують її моральні цінності та навички взаємодії з оточуючими. Гра, як зазначав Сухомлинський, стає тією моделлю, де дитина вчиться свідомо контролювати свою поведінку та активно засвоювати соціальні норми.

Вона повинна мати самодіяльний характер, проте, як показують дослідження українських психологів, ефективність і розвивальна значущість гри зростає під педагогічним керівництвом, яке забезпечує дитині умови для розширення пізнавальних та соціальних можливостей.

Залучення дітей до гри є невіддільною складовою формування активного інтересу до знань. Включення інтерактивних та ігрових методів навчання в початковій школі підвищує ефективність засвоєння знань та сприяє розвитку активної позиції дітей в навчальному процесі.

Однією з важливих переваг гри є те, що вона забезпечує атмосферу психологічного комфорту, де дитина не боїться помилитися чи бути осудженою. Це створює сприятливі умови для розвитку впевненості у власних силах, оскільки дитина може експериментувати, випробовувати різні способи вирішення завдань, не побоюючись негативної оцінки з боку вчителя чи однолітків.

Засоби народної гри також мають важливу роль у формуванні внутрішнього світу дитини. Перехід від гри до систематизованої навчальної

діяльності є важливим моментом у житті дитини, оскільки він супроводжується новими зобов'язаннями, а також необхідністю адаптуватися до правил та вимог навчального середовища. У грі школярі зберігають відчуття свободи, можуть самостійно обирати ролі, вчитися розподіляти обов'язки та виконувати вимоги ігор, що поступово підводить їх до відповідального ставлення до навчання.

Важливим аспектом гри є її можливість для розвитку морально-етичних якостей школярів, що формуються в ігрових ситуаціях. Через неї учні отримують доступ до широкого спектра людських почуттів і ситуацій, що допомагає їм розвивати чутливість до добра і зла, формувати власне розуміння прекрасного та естетичну оцінку. Такі характеристики сприяють соціалізації дитини, допомагають зрозуміти і прийняти інші точки зору, розвивають комунікативні навички.

Саме у грі закладається фундамент особистісного розвитку дитини, формується її здатність приймати рішення та виконувати поставлені завдання. Дитина навчається співпраці, розвиває вміння обмірковувати свої дії та приймати наслідки своїх рішень.

Гра має важливу функцію в процесі музичного навчання, де її роль не менш значуща, ніж в інших сферах. Під час музичних занять, які включають елементи ігрової діяльності, діти розвивають музичний слух, здатність розрізняти висоту, тривалість звуків, а також ритмічні особливості. У такий спосіб діти вчаться розуміти музичну мову, розвивають координацію рухів та відчуття ритму, що допомагає їм розвиватися гармонійно та цілеспрямовано.

Розвиток творчих здібностей дітей у процесі гри безпосередньо пов'язаний з етапом їхнього вікового дозрівання та відображає динаміку пізнавальних інтересів. Із зміною віку змінюється і природа творчих ігор, що проявляється у змісті, сюжетах, способах виконання рухів та інтонації. Граючи, діти не лише відтворюють власні спостереження за навколишнім світом, а й інтегрують враження від прослуханих історій, бесід і пісень, що розширює їхній світогляд і сприяє креативності. У процесі гри школярі

природним шляхом відтворюють навколишню дійсність, відображаючи її через творчі дії, що сприяє глибшому усвідомленню та аналізу соціального досвіду.

У процесі розвитку творчих здібностей молодших школярів важливо враховувати їх здатність сприймати і виконувати різноманітні творчі завдання. До них належать імпровізація на задані теми, створення ритмічних та мелодійних варіацій за допомогою дитячих музичних інструментів, інсценізація знайомих пісень і творча інтерпретація простих інструментальних п'єс. Така діяльність дозволяє здійснювати інтенсивний музично-естетичний розвиток дітей, збагачуючи їхнє емоційне та інтелектуальне сприйняття мистецтва. Як стверджує відомий український педагог і музикант Л. М. Масол, «розвиток музичного слуху і ритмічності у молодших школярів є невіддільним від творчої діяльності, що ґрунтується на принципах гри» [29].

У навчальному процесі застосування музично-дидактичних сюжетних ігор має надзвичайно важливе значення, адже допомагає дітям усвідомити основні елементи музичної мови: висотність звуків, динамічні варіації, ритмічні і темброві особливості. Ігри сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, оволодінню необхідними навичками для повноцінного розвитку музичного слуху та музично-ритмічних умінь. На уроках музичного мистецтва ігрові форми роботи можна ефективно використовувати в різних аспектах: при слуханні музичних творів, у вокально-хоровій діяльності та при вивченні музичної грамоти. Такий підхід дозволяє інтегрувати музику як навчальний предмет і водночас як вид мистецтва, що відображає емоційні переживання, картини природи та культурний світогляд. Педагог має виховати в учнів справжніх цінителів музики, навчаючи їх розуміти мистецтво, розвивати вміння критично сприймати музичні твори та, головне, самостійно мислити.

Елементи ігрової діяльності значно спрощують засвоєння навчального матеріалу, оскільки вони стимулюють розвиток критичного мислення,

формують здатність до аналізу і вибору оптимальних рішень для виконання конкретних завдань.

У сюжетно-рольовій грі виділяють основні компоненти: сюжет, зміст і роль. Сюжет визначає сферу реальності, яка відтворюється в грі, а роль дозволяє дитині досліджувати певну соціальну функцію, спостерігати її з різних кутів зору і вчитися взаємодіяти з однолітками. Наприклад, граючи в «школу», дитина уявляє себе в ролі вчителя, що підвищує її самостійність, здатність до прийняття рішень і формує навички соціальної комунікації, а зміст – це процес її репрезентації через символічні та умовні дії, що допомагають дитині втілювати свої ідеї та відчуття в ігровій формі. Таким чином, сюжетно-рольова гра є надзвичайно ефективним засобом, що дозволяє учням поступово переходити від конкретних дій до абстрактного мислення, розвивати комунікативні та творчі навички.

Суть творчої гри полягає у поєднанні імпровізації з наперед визначеною структурою сюжету, що надає простір для розвитку таких здібностей, як цілеспрямованість, послідовність та організованість мислення. На думку українського педагога В. О. Сухомлинського, саме в грі дитина набуває здатності висловлювати власні думки і почуття, а також вчиться відповідальності, повазі та співпраці з іншими. Психологічні дослідження підтверджують, що сюжетно-рольова гра сприяє самостійності дітей: вони самі обирають тему, формують сценарій, розподіляють ролі та визначають правила. У результаті цього вони розвивають здатність приймати самостійні рішення, а також знаходити шляхи вирішення різноманітних проблем, що виникають у процесі взаємодії.

На уроках музичного мистецтва використання сюжетних ігор, що супроводжуються музичними творами, є чудовим способом засвоєння музичних знань і формування навичок. Зокрема, вивчення дитячих опер, пісень та народних ігор із музичними елементами надає можливість учням навчитися розпізнавати звукові тональності, розвиває динамічне сприйняття ритму та тембру. Відомий український педагог В. М. Верховинець у своїй

збірці «Весняночка» представив добірку ігор, що поєднують казкові сюжети з музикою та сприяють гармонійному розвитку дітей, адже дозволяють їм зануритися у світ творчості через рольове перевтілення та імітацію [10].

Творча рольова гра має кілька функцій, що сприяють цілісному розвитку особистості школярів: вона допомагає їм соціально адаптуватися, розвиває морально-етичні якості, вдосконалює пізнавальні та емоційні здібності.

Ключовими компонентами гри є вибір сюжету, наявність уявної ситуації та активна участь у грі. На уроках музики підготовка до сюжетно-рольової гри може починатися з вільної фантазії дітей, що дозволяє їм створювати образи самостійно, а також з обговорення ідеї твору чи його звукових характеристик. Наприклад, при вивченні образу Пташки вчитель може звернутися до досвіду дітей, запитавши, які звуки, рухи або настрої вони асоціюють з образом птаха. Такі питання сприяють розвитку уяви, допомагають дітям виявляти емпатію та виражати свої спостереження через звуки та рухи. Таким чином, гра стає засобом самовираження та способом оволодіння новими знаннями.

Сюжетно-рольові ігри також включають елементи драматизації, що дозволяє дітям відчувати емоційне наповнення музичних творів та розширити свій естетичний досвід. Це особливо важливо під час вивчення творів класичного репертуару або українських народних композицій, таких як «Лисичка, Котик і Півник» К. Г. Стеценка, де діти можуть відчувати характер персонажів, ознайомитися з українською традицією та культурою.

Таким чином, можна зробити висновок, що сюжетно-рольова гра є потужним освітнім і виховним інструментом, який значно підвищує ефективність навчального процесу, збагачує емоційний світ дітей і сприяє їхньому особистісному розвитку. Саме у грі дитина найефективніше розвиває свої комунікативні, когнітивні та творчі здібності, що допомагає їй стати гармонійною і свідомою особистістю. Гра як форма діяльності не лише відображає дитячі враження від навколишнього світу, але й формує їхні

життєві орієнтири, створюючи умови для емоційного, соціального та естетичного зростання.

3.2 Народні ігри, як засіб естетичного та фізичного виховання

Народні ігри-драматизації, які сформувалися дуже давно, є важливим засобом виховання і соціалізації підростаючого покоління в українській культурі. У більшості таких ігор, які зазвичай виконуються в колі, нерозривно поєднані пісня, діалог і рух. Ці елементи сприяють естетичному та соціальному розвитку дітей, адже кожна гра передає глибокий символічний зміст.

Основою народних ігор є символічні дії, що відображають різні аспекти життя — від родинного побуту до господарської діяльності. Ігри часто мають коріння в народних обрядах, зокрема, пов'язаних зі змінами в природі та життєвим циклом людини, такими як народження, весілля чи смерть. Крім того, українські народні ігри вбирали в себе елементи різних видів традиційної діяльності, таких як рільництво, скотарство, рибальство, що є свідченням тісного зв'язку ігор з трудовою діяльністю і способом життя народу.

С. І. Килимник зазначав, що «сюжети багатьох ігор визначалися анімалістичним світоглядом наших пращурів, котрі вважали, що все в природі має душу» [18].

Це твердження підтверджує зв'язок народних ігор з уявленнями про духовність природи та всього живого, що притаманно архаїчним світоглядам.

Свята, народні гуляння, такі як колядки, щедрівки, гаївки, купальські ігри, жнивні обряди та родинні ритуали, ґрунтуються на анімалістичних віруваннях. Зокрема, звернення до Бога під час обрядових дійств, заклички до врожаю та заклик весни є прикладом глибокої віри в цілющу силу слова. Такі традиції підкреслюють значення колективного співу, ритму, танців та хороводів, які використовувалися як засіб впливу на природу, щоби отримати її благословення.

Серед весняних пісень-ігор, або гаївок, окреме місце посідають символічні та міфологічні твори, як-от «Коструб-кострубонько», а також

вегетаційні («Мак», «Горошок», «Огірочки»), які спрямовані на піднесення плодючості землі. Інші гаївки, такі як «Подоряночка» або «Мости», мають символічне значення і втілюють сподівання на благополуччя та захист роду.

Ці ігри не тільки сприяють розвитку культурної ідентичності, але й формують естетичний смак та моральні цінності дітей. Як підкреслює Л. М. Масол, «використання народних ігор як частини виховного процесу дозволяє відкрити дітям глибинні сенси українських традицій і пробудити в них інтерес до рідної культури» [30].

Це забезпечує багатогранний естетичний та духовний розвиток, що є важливим для формування ціннісних орієнтирів у дітей.

Вивчення народних ігор-драматизацій в сучасному освітньому процесі відкриває нові можливості для дослідження впливу культурних практик на естетичне виховання дітей. Використання автентичних ігор в школах сприяє не тільки соціалізації учнів, але й інтеграції їх у національну культурну традицію [6].

Поєднання ігрових елементів з піснями, танцями, приказками та вигуками є невід'ємною частиною українських народних ігор, що додає їм особливого колориту та глибокого змісту. Українські народні танці та ігри, які часто використовуються на заняттях, зазвичай мають двочастинну форму: перша частина передбачає біг або ходу по колу, а друга — виконання елементарних рухів, таких як тупотіння, плескання чи кружляння. Наприклад, у танцях «Веселий танець» або «Танець парами» діти не лише вивчають ритміку, але й отримують задоволення від гри з однолітками. Зі збільшенням віку складність програмових завдань і музичного матеріалу зростає. Дітям пропонуються завдання, які вимагають відображення менш очевидних змін у динаміці (гучно, помірно, тихо), темпі (від повільного до швидкого) та регістрах (високий, середній, низький). У старших групах перевага надається тричастинним творам, наприклад, у грі «Зайці та лисиця».

Кожна гра є своєрідним продовженням народних традицій, адже її генеза тісно пов'язана з обрядовими діями, хоча сьогодні вже не завжди вдається

простежити цей зв'язок через зміни, що відбулися з народними звичаями впродовж століть.

Зміна життєвих умов українців поступово призвела до трансформації сюжету, структури та форми проведення народних ігор, а також їх тривалості та популярності. Проте незмінною залишилася притаманна людині потреба у змаганні, де можна було б продемонструвати спритність, кмітливість, витривалість і силу. Ігри здавна виконували роль соціально-психологічної розрядки, природно підтримували потребу в русі, що, як підкреслював С. І. Килимник, є універсальною властивістю всіх живих істот, включаючи і людину [18].

Дитячі українські народні ігри, як і молодечі, відзначаються глибоким символізмом і мають багатий виховний потенціал. Вони супроводжуються різноманітними дотепними висловами, примовками та співанками, що надають грі особливого змісту та структури. Лічилки, короткі римовані приспиви й танцювальні елементи створюють унікальний образ і підтримують своєрідний ритм гри. Без цих компонентів гра втрачає частину своєї привабливості, енергетику та глибину, що робить її менш цікавою для дітей.

Як зазначає Л. М. Масол, «традиційні ігри несуть у собі не лише розважальний компонент, але й важливий виховний потенціал, що зберігає і транслює народні цінності та формує в дітей естетичне ставлення до культури» [30].

На прикладі українських народних ігор, таких як «Тополя», «Марена», «Фортуна», ми можемо побачити, як діти опановують соціальні та культурні коди через дії, рухи та ритуальні слова, які передають колективну пам'ять народу.

Історичні джерела свідчать про те, що хлопчачі ігри завжди вирізнялися енергійністю та динамічністю, оскільки були спрямовані на виховання фізичної сили, спритності та витривалості. Серед них були популярні біг, стрибки, метання списа, стрільба з лука та імітаційні змагання, пов'язані з

військовими навичками. Натомість дівочі ігри мали більш ліричний і спокійний характер, часто поєднувалися з обрядовими діями та мрійливими уявленнями про подружнє життя, як-от хороводи на Великдень та Зелені свята, плетіння вінків і запускання їх на воду.

Діалог у традиційних українських іграх, насичений невичерпною енергією живої мови, формує особливу атмосферу, в якій діти опановують важливі навички самовираження, природно занурюються у мовну стихію, де спілкуються рідною мовою невимушено і спонтанно. Такі ситуації стимулюють їхнє бажання діяти, розкривають потенціал кожної дитини, спонукаючи вільно використовувати українську мову у різних ігрових обставинах. У процесі гри діти не лише природно засвоюють мовні та музичні елементи (пісні, танці), але й набувають важливих особистісних якостей — від сміливості та сили до витривалості, уяви, винахідливості, дотепності й спостережливості.

Як підкреслює Л. М. Масол, "українська гра зберігає у собі глибинний пласт культури, в якому відбивається не тільки зв'язок із рідною мовою, але й соціокультурні риси кожного регіону, відображаючи природні й виробничі умови, які формували ці ігри".

Так, кліматичні та географічні особливості різних регіонів України суттєво впливають на різновид ігор. Наприклад, для рівнинних степів південної України характерні ігри, що потребують простору, зокрема різноманітні змагання у бігу чи метанні м'яча. У Карпатському регіоні, де ландшафт більш гористий, поширені ігри, що вимагають рівноваги, сили та точності, такі як перетягування чи метання у ціль.

Спільні риси народних ігор можна простежити й серед інших культур, що вказує на певні паралелі та культурні взаємозв'язки у минулому. Проте, унікальним для українських ігор є відображення землеробського побуту та виробничих дій, що формували основи народної культури. Українські ігри відображають трудові процеси, і це добре ілюструють назви: «Мак», «Хрін», «Редька», «Кабак», «Кавуни». Як зазначає С. І. Килимник, "українські ігри

часто мають символічний зміст, відображаючи народні уявлення про працю та життя, створюючи образи, що втілюють багатство природи та культурної спадщини". [18]

Крім цього, традиційні ігри, пов'язані з тваринництвом та птахівництвом, такі як «У коня», «У барана», «Гуси-Бджоли», відображають господарські традиції та є яскравим свідченням багатовікового зв'язку українського народу із природою.

Трудова спадщина українського народу знаходить своє відображення і у традиційних іграх, що носять назви, пов'язані з ремеслами і землеробством: «У коваля», «У бондаря», «Печу, печу хлібчик», «У пічки». Ці ігри не лише увіковічують історію працьовитості українців, але й знайомлять дітей із традиційними ремеслами, формуючи повагу до фізичної праці. Згідно з історичними та археологічними даними, попри землеробське спрямування економіки, в Україні також були поширені військові ігри, пов'язані з необхідністю захисту власної землі від загарбників. Давні символи «плуг» і «меч», що відображають основні знаряддя праці та війни, стали значущими для української культури й поєднуються в образах українських народних ігор.

Змагання на силу та витривалість, супроводжувані співом і танцями, відігравали важливу роль у народних святкуваннях. Серед таких розваг були весняні ігри, коли виганяли худобу на пасовища, і змагання, схожі на лицарські турніри, які часто включали змагання на конях. Ще з часів Київської Русі діти займалися єдиноборствами, метали каміння, опановували володіння палицею, луком та арканом, вчилися мисливським та рибальським навичкам. Козацька доба додала нових ігор, серед яких піднімання булави, змагання у боротьбі та перетягуванні линви. Улюбленими залишалися ігри на силу, такі як «Бука тягнути» та «Чий батько дужчий», де діти мали змогу проявити свої фізичні здібності та розвивати силу й витривалість.

Справді, обрядові ігри втілюють багатство символів та образів, створюючи духовну наснагу через гармонію поетичної мови, танцю та

пісень. Ці елементи наповнюють ігри особливим емоційним і культурним змістом, допомагають зберегти й передати традиції.

Також, варто зазначити що, українські народні ігри не вимагають спеціального спорядження чи підготовлених майданчиків, а використовують доступні, повсякденні предмети як інвентар. Особливою характеристикою цих ігор є свобода рухів та можливість імпрровізації в межах певних правил, що дозволяє дітям проявляти ініціативу та розвивати креативність. Емоційна наповненість ігор сприяє тому, що під час гри дитина отримує справжнє задоволення, розвиваючи як фізичні, так і розумові здібності, що вкрай важливо для її всебічного становлення.

Серед різновидів українських народних ігор особливо цінними для навчального процесу молодших школярів є сюжетні ігри. Вони передбачають активні рухи, такі як біг, стрибки, володіння м'ячем, які імітують дії дорослих у їхній трудовій діяльності. Під час цих ігор діти вчать спостережливості, тренують пам'ять та креативність, водночас підсвідомо засвоюючи позитивне ставлення до праці та національних традицій, що сприяє розвитку шанобливого ставлення до української культурної спадщини.

Це також сприяє формуванню позитивного ставлення до взаємодопомоги та колективізму. Під час ігор, особливо супроводжуваних музикою та танцем, розвивається естетичний смак дитини, адже вони відрізняються багатою образністю, гармонією рухів та мелодикою.

Народні ігри стають також важливим джерелом розвитку мовлення, зразком естетичної досконалості, тому їх варто активно впроваджувати на уроках української мови, літератури, музики. Важливою є роль цих ігор у програмах дитячих та молодіжних таборів, де вони використовуються як засіб національно-патріотичного виховання. Так, Т. П. Булат стверджує, що "народні пісні та обряди є для дитини унікальним джерелом розуміння народних традицій та побуту, вони передають дух поколінь". [4]

Подібну думку висловлював і М. В. Лисенко, вважаючи фольклор важливим інструментом для збереження історичного досвіду та

музично-ігрової культури нації. У своїй праці «Молодощі» він зібрав різноманітні танці та веснянки, показуючи значущість народної пісні для молодшого покоління [26].

Отже, українські народні ігри є потужним інструментом для фізичного, емоційного та духовного виховання. Вони гармонійно поєднують рухову активність із творчою імпровізацією, що робить їх ефективним засобом для всебічного розвитку дитини. Участь у народних іграх сприяє глибокому розумінню культурних традицій, розвиває у дітей почуття патріотизму та спонукає до національної самоідентифікації. Розширене використання цих ігор у навчально-виховному процесі сприятиме формуванню культурно обізнаного, морально цілісного молодого покоління, яке зможе зберегти та передати традиції українського народу.

3.3 Сучасні музично-дидактичні ігри

Музичні ігри стали невід'ємною частиною не лише сучасної культури, але й педагогічної практики, особливо коли йдеться про гармонійний розвиток дітей та молоді. Для теперішнього суспільства музичні ігри є не лише способом розваги, але й потужним інструментом естетичного та фізичного виховання. Вони поєднують в собі елементи мистецтва, спорту, комунікації, сприяючи формуванню важливих якостей особистості. У цьому контексті музичні ігри виступають важливим засобом виховання, який можна і необхідно використовувати в сучасних освітніх підходах. Важливість музичних ігор підтверджується численними дослідженнями, які доводять, що інтеграція музики та руху допомагає активізувати емоційне сприйняття, креативність і підвищує загальну мотивацію до навчання та розвитку.

На сучасному етапі українська освіта потребує ефективних методів, які б об'єднували естетичне та фізичне виховання. Музичні ігри є універсальним інструментом, що дозволяє одночасно розвивати творчі та фізичні здібності учнів, залучаючи їх до культурних та естетичних цінностей. Впровадження інтерактивних музичних ігор у навчальні заклади сприятиме вихованню естетично розвиненої, фізично активної молоді, здатної критично оцінювати культурні явища та активно брати участь у формуванні національної культурної спадщини.

Розглядаючи сучасні музичні ігри як засіб естетичного та фізичного виховання, варто звернути увагу на їхній вплив одночасно на розвиток музичних і моторних навичок. Завдяки інтерактивному середовищу музичні ігри можуть залучати користувачів до активного сприйняття музики, зокрема, ритму, що сприяє глибшому емоційному відгуку та вдосконаленню музичного слуху. В умовах, коли традиційні методи музичного навчання часто обмежуються пасивним сприйняттям, музичні ігри створюють простір для активної взаємодії. Це не лише розширює можливості для творчого

самовираження, але й активізує особистісний інтерес до музики, формуючи естетичний смак і сприйняття краси музичного мистецтва.

Особливу увагу слід приділити використанню ритмічного елементу у музичних іграх, адже він є важливою складовою гармонійного поєднання фізичної та естетичної активності. Ігри, які включають ритмічні вправи, наприклад, «відтворення заданого ритмічного малюнка» або «створення власного ритму під задану мелодію», сприяють розвитку ритмічного відчуття та узгодженості рухів із музикою. Така діяльність допомагає дітям глибше відчувати структуру музичного твору, розвиває їхню концентрацію, координацію та здатність орієнтуватися в музичному просторі.

Більше того, інтеграція рухів із ритмом — наприклад, через танцювальні рухи, ходьбу чи стрибки в такт мелодії — сприяє одночасному розвитку фізичних навичок і емоційного сприйняття музики. Це також допомагає дітям краще усвідомити взаємозв'язок між музичними фразами, їхньою емоційною виразністю та динамікою. Таким чином, ритмічні елементи в музичних іграх створюють багатовимірний підхід до музичного виховання, що гармонійно поєднує естетичний, фізичний та творчий аспекти навчання.

Музичні ігри у навчальному процесі забезпечують комплексний підхід до розвитку дітей, поєднуючи навчання із грою. Це дозволяє підвищити мотивацію до навчання та зацікавити навіть наймолодших учнів. На думку українського педагога Б. Гринька, музика є одним із головних інструментів формування естетичного смаку та духовного розвитку молоді. Він зазначає, що завдяки своїй емоційності музика стимулює гармонійне поєднання фізичної активності з духовним розвитком [13].

На практиці музичні ігри можуть включати інтерактивні завдання, що розвивають музичний слух, ритмічне відчуття та координацію рухів. Наприклад, гра "Музична подорож Україною" дає можливість дітям взаємодіяти з українською народною музикою, рухаючись у ритмі національних мелодій. У цій грі використовуються такі музичні інструменти,

як бубен, брязкальця та інтерактивні танцювальні елементи. Завдяки цьому діти розширюють знання про національну музичну спадщину, розвивають естетичний смак і творчі здібності.

Окрему роль музичні ігри відіграють у роботі зі зниження стресу та емоційної напруги у дітей. За словами Т. В. Демченко, музика має унікальну здатність створювати атмосферу емоційного комфорту, що особливо важливо в умовах сучасного життя.

У складних життєвих ситуаціях музичні ігри можуть допомогти дітям впоратися зі стресом, перенаправити негативні емоції у творче русло.

Наприклад, гра "Танцювальні барви" спрямована на емоційне розвантаження учнів. Вона поєднує легкі ритмічні рухи із завданням на відображення емоцій через кольори. Під час гри діти слухають музику різних темпів і ритмів (наприклад, спокійні мелодії для розслаблення або швидкі для активації). Вчитель просить дітей "намалювати" у повітрі уявні кольори руками, які вони асоціюють із почуттями, викликаними музикою. Така вправа дозволяє зняти напруження, активізує уяву та допомагає дитині краще усвідомлювати свої емоції.

Інтеграція сучасних технологій у музичні ігри дозволяє розширити їхній функціонал. Наприклад, платформи на кшталт Just Dance або Karaoke Battle пропонують інноваційний підхід до розвитку фізичних і музичних навичок. Використання інтерактивних екранів і датчиків руху дозволяє дітям активно взаємодіяти з музикою та ритмом, розвиваючи координацію, гнучкість і витривалість.

Дослідження О. Лисенко підтверджує, що ігри, які поєднують музичну та фізичну активність, стимулюють розвиток моторних навичок і покращують емоційний стан дітей [27].

Наприклад, інтерактивна гра "Ритмічні стежки" дозволяє учням повторювати рухи вчителя або персонажа на екрані, розвиваючи навички уважності та ритмічного слуху.

Отже, музичні ігри є потужним засобом, що поєднує елементи естетичного, фізичного та емоційного розвитку. У сучасній українській освіті їхнє використання дозволяє створювати інтерактивне середовище, що сприяє гармонійному розвитку особистості. Поєднання традиційних українських музичних ігор із сучасними технологіями дозволить створити ефективний інструмент для навчання та виховання, який буде актуальним у сучасному освітньому просторі. Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка програм із використанням музичних ігор для роботи з дітьми в умовах стресу та емоційної напруги.

ВИСНОВКИ

Аналіз українських і зарубіжних досліджень показав, що естетичне виховання є багатограним процесом, спрямованим на розвиток у дітей емоційно-чуттєвої сфери, художнього смаку та здатності до естетичного сприйняття дійсності. Українські методичні підходи, зокрема В.Верховинця, акцентують увагу на використанні народних традицій, казок, пісень та ігор, що формують емоційний зв'язок дитини з культурною спадщиною. Зарубіжні концепції, зокрема роботи К. Орфа, М.Монтессорі, акцентують інтеграцію музики, рухів та драматизації як ефективного інструменту естетичного виховання. Усі підходи сходяться на думці, що гра як форма діяльності має особливу силу впливу на дитячу свідомість, створюючи умови для гармонійного розвитку.

Музично-дидактичні ігри виявилися важливим інструментом для розвитку слуху, почуття ритму, музичної пам'яті, уяви та креативності. Ігри, побудовані на принципах активного залучення дитини до музичної діяльності, сприяють формуванню не лише технічних навичок, а й загального музичного сприйняття. Такі ігри, як «Кольоровий звукоряд», «Оживи картину», «Слухаю себе», інтегрують творчі завдання, які стимулюють інтерес до музики, активізують емоційну чутливість та сприяють розвитку естетичного смаку. Використання елементів народної творчості, зокрема обрядових пісень, хороводів та танців, дає можливість пов'язати музичні знання із життєвими реаліями дитини, роблячи процес навчання більш змістовним.

Ефективне використання ігрової діяльності потребує врахування низки педагогічних умов, серед яких виділяються: забезпечення емоційно сприятливого середовища, стимулювання самостійності дітей у творчих завданнях, інтеграція ігрової діяльності з іншими видами мистецтва та формування мотиваційної основи для участі в іграх. Методи організації ігор мають орієнтуватися на поєднання імпресивних і експресивних підходів, які

залучають учнів до активного сприйняття музики та водночас дають можливість виразити себе через рухи, малюнок чи гру на елементарних інструментах.

Як показують практичні заняття ігрова діяльність сприяє формуванню в учнів естетичних компетентностей: розвивається здатність сприймати й оцінювати красу в музиці, відчувати її емоційний зміст, а також самостійно створювати прості музичні твори. Гра розвиває креативність дітей, сприяє формуванню таких якостей, як ініціативність, увага, здатність до імпровізації. Практичне впровадження музично-дидактичних ігор у навчальний процес молодших школярів дозволяє покращити показники їхньої музичної грамотності, слухових навичок та емоційної чутливості.

У сучасній Україні, з огляду на суспільні та культурні виклики, роль музичних ігор зростає, оскільки вони сприяють гармонійному розвитку дітей, формуванню їхньої національної свідомості і , що дуже важливо на сучасному етапі , коли в Україна зазнає військової агресії, психо-емоційного відновлення .

Актуальність цієї теми підкреслюється необхідністю адаптації освітніх методик до нових умов, зокрема з урахуванням стресових ситуацій, які все частіше виникають у житті дітей. Музичні ігри мають потенціал стати засобом емоційного розвантаження, підтримки фізичного здоров'я та ментального здоров'я, а також сприяє розвитку творчих здібностей учнів.

Таким чином, результати роботи підтвердили доцільність і ефективність використання ігрової діяльності в естетичному вихованні молодших школярів. Систематичне застосування музично-дидактичних ігор дозволяє не лише розвивати музичні здібності учнів, але й сприяє гармонійному розвитку їхньої особистості, формуванню емоційної культури та творчого потенціалу. Подальший розвиток цієї методики потребує глибшого вивчення інтегративного підходу, який поєднує музику, рух, образотворче мистецтво та театралізовану діяльність, а також розробки інноваційних технологій для інтерактивного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бадер В. І. Головні тенденції розвитку проблеми навчання та виховання школярів. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць.. Вип. 33. Херсон : ХДУ, 2003. — 82–86 с.
2. Барвінок І. Визначення рівня розвитку музично-естетичної культури у школярів. *Початкова школа*. 1999. — 59–61 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Київ : Либідь, 2003. — 344 с.
4. Булат Т. П. Пісенна культура та національне виховання молоді. Львів: Літера, 2020.
5. Ващенко Г.Г. Педагогічна спадщина. Київ: Освіта, 1997.— 304с.
6. Вербицький М. М. Народна гра як форма естетичного виховання дітей. Львів: Педагогічна преса, 2020.
7. Верховинець В.М. Теорія українського народного танцю / Василь Верховинець. - К. :Муз. Україна, 1968. — 111с.
8. Верховинець В. М. Весняночка: збірка народних ігор. Львів: Педагогічна книга, 2019. – 128с.
9. Вивчення музики в 1–4 класах: навчально-методичний посібник для вчителів / Л. М. Масол, Ю. О. Очакова, Л. В. Беземчук, Т. О. Наземнова. Харків : Скорпіон, 2003.— 144 с.
10. Вишневський В. О. Сучасне українське виховання. Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1996. — 236 с.
11. Вишнякова Н. Специфіка засвоєння музичних знань молодшими школярами в процесі творчої діяльності. *Музика в школі*. Київ : Музична Україна, 2004. — 24–29с.
12. Демченко Т. В. Музичні ігри як засіб естетичного виховання. Українська педагогічна думка, 2020.— 55-67с.
13. Гринько Б. Естетичне виховання молоді засобами музики.

«Проблеми сучасної педагогіки», 2019. — 22-23с.

14. Демчук М. Нетрадиційні форми навчання. *Рідна школа*, 2005. 65-68 с.
15. Дорошенко Т. В. Ігри у навчанні музики / Початкова школа, 1996. — 38-41с.
16. Джола Д. М. Щербо А. Б. Теорія та методика естетичного виховання школярів : навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. — 392 с.
17. Жорнова О. І. Музично-творчий розвиток учнів молодшого шкільного віку засобами сучасного дитячого фольклору : дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1998. — 166 с.
18. Килимник С. І. Українські народні ігри та традиції: культурні основи та символіка. Київ: Наукова думка, 2011.
19. Кияновська Л.О. Історія української музики: Монографія. Львів: Сполом, 2015. — 456 с.
20. Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного. Київ : Музична Україна, 1993. — 120 с.
21. Коменський Я. А. Велика дидактика. Київ: Освіта, 1982.
22. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> (дата звернення: 11.11.2024).
23. Костюк А. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ : Знання, 1995. — 64 с.
24. Лазаревська О. М., Науменко С. І. Творчість дитини і музичне виховання. *Початкова школа*. 1994. № 11. — 16–18 с.
25. Лисенко В. І. Роль музичних ігор у формуванні музичної культури молодших школярів. Науковий вісник НПУ імені М.П. Драгоманова, Серія 5, № 4, 2020. — 29-34 с.
26. Лисенко М. В. Молодощі: збірка танців та веснянок для молоді. Київ: Мистецтво, 1889.
27. Лисенко О. Музичні ігри як засіб фізичного виховання. Журнал

фізичного виховання і спорту, 2021. — 76-84 с.

28. Масол Л. М. Музично-дидактичні ігри у педагогіці початкової школи. Київ: Наукова література, 2022.

29. Масол Л. М. Теорія і методика музичної освіти. Харків: Ранок, 2018.

30. Масол Л. М. Естетичне виховання дітей засобами народної гри. Київ: Освітня література, 2022.

31. Михайличенко О.В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді України в другій половині XIX – на початку XX ст. : дис. докт. пед. наук : 13.00.01. Суми, 2007. — 397 с.

31. Монтессорі М. Метод Монтессорі: Наука про дитину. Київ: Либідь, 1993.

32. Музично-педагогічні системи та концепції XX століття : підручник / С. О. Салдан, О. М. Король, Е Тайнель та ін.; за заг. канд. пед. наук, проф. Е. З. Тайнель. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 328 с.

33. Мюллер К. "Психологія дитячих ігор". Берлін: Verlag von Julius Springer, 1925, — 214 с.

34. Спенсер Г. "Основи психології". Лондон: Longman, Green, 1890, — 358с.

35. Національна державна комплексна програма естетичного виховання. Уклад. І. А. Зязюн, О. М. Семашко. Рідна школа. 1995. № 12. — 29-52 с.

36. Орф К. "Шульверк. Основи музичного виховання." – К., Музична Україна, 2006.

37. Панок В. Г. Психологія дитячої гри. Київ: Педагогічна думка, 2012.—176 с.

38. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001.— 514 с.

39. Песталоцці Й. Г. «Лінгард і Гертруда». Київ: Освіта, 1991.

40. Песталоцці Й.Г. Як Гертруда навчає своїх дітей. Львів: Світ, 2003.

41. Петренко В. Форми організації навчання у сучасних педагогічних технологіях. Педагогічні науки. 2002. Вип. 42. — 43–44 с.
42. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. — 272 с.
43. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Богдан, 2000. — 216 с.
44. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2011. — 640 с.
45. Рудницький, Я. Ігрові методики у сучасній освіті. Харків: Освітній простір, 2012. — 256с.
46. Русова С.Ф. Дитячий садок і догляд за дитиною. Київ: Освіта, 1913.
47. Руссо Ж.-Ж. Еміль, або Про виховання. Київ: Наукова думка, 1995.
48. Савченко О. Я. Сучасні методи навчання в початковій школі. Київ: Педагогічна думка, 2018.
49. Сбітнєва Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття) : дис. докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2016. — 360 с.
50. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків : Основа, 2003. — 80 с.
51. Спенсер Г. *"Основи психології"*. Лондон: Longman, Green, 1890. — 358с.
52. Суворова Л. Інтерактивне навчання: нові підходи. *Доба*. 2002. № 4. — 19–20 с.
53. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибр. твори : в 5-ти т. Київ : Педагогічна думка, 1997. Т. 3. — 670 с.
54. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ : Либідь, 1998. — 303 с.

55. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Київ: Акта, 2012. — 537с.
56. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. Київ : Знання, 1983. Т. 1. — 348 с.
57. Рібо, Т. "Психологія уяви." Вибрані праці. Париж: Французьке літературне товариство, 1880. — 322 с.
58. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2000. — 544 с.
59. Фрейд З. "Введення в психоаналіз". Київ: Освіта, 1998, — 352 с.
60. Чепіль М. М., Паласевич І. Л. Теоретичні засади естетичного виховання підлітків. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія.* 2012. Вип. 36. — 139–143 с.
61. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2012. — 246 с.
62. Щербань П. М. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. *Початкова школа.* 1997. № 9. — 18–21 с.
63. Юзвак Ж. Н. Духовність: психологічні аспекти. *Українська психологія : сучасний потенціал.* 1996. Т. 3.— 374–375 с.
64. Ярошенко І. Драматизація казки «Ріпка» на новий лад». URL: <https://naurok.com.ua/dramatizaciya-kazki-ripka-na-noviy-lad-dlya-ditey-starshogo-doshkilnogo-viku-18973.html>
65. Rogers, J. A. *Creativity in Childhood: The Role of Play.* Academic Press, 2021.
66. Bamberg M. Identity and Narration: the living handbook of narratology. URL: http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Identity_and_Narration (дата звернення: 23.11.2024).
67. Brown H. Douglas. *Teaching by Principles: an Interactive Approach to Language Pedagogy.* White Plains, NY: Longman, 2001. 480 p.

68. Dewey J. *Art as Experience*. New York: Minton, Balch & Company, 1934.
69. Gibbons P. Scaffolding Language, Scaffolding Learning: Teaching English Language Learners in the Mainstream Classroom. URL: https://assets.pearsonschool.com/asset_mgr/current/201511/gibbonschapter.pdf (дата звернення: 22.11.24).
70. Goffman E. On face work. *Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behaviour*. New York, 1967. Vol. 7. P. 5–14.
71. Keith, P. Educational Games and Student Engagement: How Play Boosts Learning Outcomes. Academic Press, 2021.
72. K.Orff,. (1978). The Schulwerk: Its Origins and Aims. *Music Educators Journal*, 64(4), 37-41.
73. Maybin J., Mercer N. and Stierer B. Scaffolding Learning in the Classroom. *Thinking Voices: The Work of the National Curriculum Project. Stoughton for the National Curriculum Council*. London, 1992. Vol. 1. P. 186–195.
74. Montessori M. *Kinder sind anders*. Munchen, 1994. P. 200–230.
75. Philips B. D. *Role-playing game in the English as a Foreign Language Classroom*. New York, 1994. 729 p.
76. Rogers, J. A. *Creativity in Childhood: The Role of Play*. Academic Press, 2021.
77. Sawyer, K. I. *The Creative Process: An Integration of Play and Work*. Oxford University Press, 2017.
78. Taylor, C., Strenberg, R., Tardif T. (eds.). Various approaches to and definitions of creativity. *The nature of czeativity*. Cambridge : Cambr. Press, 1988. Vol. 7. P. 27–49.
79. Torrance, E. P., Hall, H. K. Essesing the further research of creative potential. *Of creative behavior*. 1980. Vol. 14. P. 1–19.